

מדרש בהעלתך תהנומא לא

ואין עדה אלא סנהדרין, שנאמר והיה אם מעיני העדה וגו' (במדבר טו כד), (קמח) וכתוב ואם כל עדת ישראל ישנו (ויקרא יג יא), (קמט) וחזרו ובכו ובקשו בשר, ואם תאמר בשר היה מה שבקשו, והלא כל מה שבקשו היה המן נעשה לתוך פיהם, שנאמר ויתן להם (את) שאלתם (תהלים קו טו). (קנ) ואם תאמר שלא היה להם שור ובהמה, והלא כתיב ומקנה ערב רב עלה אתם [1] צאן ובקר (שמות יב לח), ואם תאמר אכלום במדבר, והלא כתיב ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד (במדבר לג ה), (קנא) מיכאן אמר ר' שמעון לא בשר היה שנתאוו, שכן הוא אומר ויטפר עליהם בעפר שאר (תהלים עח כו), (קנב) ואין שאר אלא עריות, שנאמר איש איש אל כל שאר בשרו (ויקרא יח ו), הוי אומר שבקשו לתתיר להם את העריות, וכן הוא אומר וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו (במדבר יא י), וכשבקשו כך ויחר אף ה' (בס) מאד וגו' (ס). באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה למה הריעות לעבדך וגו' (שס טו), (קנג) לשעבר היה עמי מי ישא במשוואן של ישראל, ועכשיו אני לבדי, דכתיב לא אוכל אנכי לבדי לשאת וגו' (שס טז), ואם ככה את עושה לי וגו' (שס טז טו), באותה שעה אמר לו הקב"ה מנה זקנים אחרים תחת אותן הזקנים, [שנאמר] אספה לי שבועים איש :

[כח] (קנד) וירדתי ודברתי (שם עמך) [עמך שם] (שס יא). להודיעך שיום מינוי זקנים היה חביב לפני הקב"ה כיום מתן תורה, שנאמר כי ביום השלישי ירד ה' וגו' (שמות יט ה), ואף במינוי הזקנים וירדתי כתיב, למה הדבר דומה, למלך שהיה לו פרדס, ושכר לתוכו שומר, ונתן לו שכר שמירה שישמור הפרדס, לאחר זמן אמר לו השומר איני יכול לשמור כולו לבדי, אלא תן לי אחרים שישמרו עמי, א"ל המלך לך נתתי את כל הפרדס כולו לשמור, וכל שכירות שמירתו לך נתתי, ועכשיו תאמר לי לך והבא אחרים שישמרו עמי, הריני מביא אחרים שישמרו עמך, אלא הוי יודע שאיני נותן להם שכרם משלי, אלא מתוך שכרך שנתתי לך הם נוטלים שכירותם, כך אמר הקב"ה למשה, כשאמר לפניו איני יכול לבדי, אמר לו הקב"ה אני נתתי בך בינה ודעת לפרנס את בניי, ולא הייתי מבקש אחרים, אלא כדי שיהא בך כח ודעת, ורתייחד אתה באותה הגדולה, ועכשיו אתה מבקש אחרים, הוי יודע שמשלי אינן נוטלין כלום, אלא משלך, שנאמר ואצלתי מן הרוח אשר עליך (במדבר יא י), (קנה) ואעפ"כ משה לא חסר כלום, תדע לאחר ארבעים שנה אמר למשה, קח לך את יהושע בן נון ונתתה מתוךך עליו (שס טו כ), מה כתיב ביהושע, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דברים לג ט), למה, כי סמך משה את ידיו עליו (ס), אמר הקב"ה בעולם הזה יחידים נתנבאו, אבל לעולם הבא כל ישראל יהיו נביאים, שנאמר והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם וגו' (יחזקאל ג ח) :

חסלת פרשת בהעלתך

פרשת שלח

[א] וידבר ה'. שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען (במדבר יג ב). (א) כך דרש רבי

הערות ותקונים

נחם וננדוליס : (קמח) והיצי ואם כל עדת ישראל ישנו, נכ"י רומי נוסף, וכן הוא אומר ואף אלהים עלה נחם ויהרגו נחשמונים (תהלים עח לא) אלו סנהדרין, ובחזרי ישראל הכריע (סס) אותן הנחורים שהיו קרין זקנים שכתוב בהן ויוסף עוד דוד את כל צהור בישראל" (ש"ב ו א), וזה נמלא גם בנדרם ובמדרש נח"ל ונח"ל נכ"י רח"ס ובנדרם שכתוב עוד בהם ויוסף עוד דוד מלת עוד הראשון יש למחוק : (קמט) וחזרו ובכו ובקשו בשר, היינו מה שכתוב ישנו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר (במדבר יא ד') : (קנ) ואם תאמר שלא היו להם שור ובהמה, ספרי בנעלהך סוף פסקא פ"ו, וע"ש שמסיים אלא שמתקנים עליה היאך לפרוש מן המקום : (קנא) מיכאן אמר ר' שמעון, לדעתי כוון בזה אל הספרי בנעלהך פסקא ז' : (קנב) ואין שאר אלא עריות, עיין שנה דף ק"ל : (קנג) לשעבר היה עמי, מובא בילקוט בנעלהך סס : (קנד) וירדתי ודברתי מובא בילקוט שם בשם ההנחומא ומונא במדרש נח"ל אות כ"ה : (קנה) ואעפ"כ משה לא חסר כלום, עיין לעיל סוף אות כ"ב, והביא שם משל לנר :

(א) כך דרש רבי תנחומא בר אבא, כ"ה גם נכ"י רח"ס, וכ"ה בילקוט ריש שלח בשם התנחומא בהחלת

מדרש שלח תנחומא

תנחומא בר אבא, (ב) ילמדנו רבינו מהו לפרוש לים הגדול קודם לשבת שלשה ימים, (ג) כך שנו רבותינו אין מפליגין בספינה לים הגדול (ד) שלשה ימים קודם לשבת, בזמן שהוא רוצה להלוך במקום רחוק, (ה) אבל אם מבקש לפרוש כגון מצור לצידון, מותר לו לפרוש אפי' בערב שבת, שהדבר ידוע שהוא יכול לילך מבעוד יום, (ו) והני מילי בשלוחי הרשות, אבל בשלוחי מצוה מותר לו לפרוש באותה יום שייצא, דמס' שהוא שליח מצוה, (ז) ושלוחי מצוה דווקא את השבת, וכן אמר מוצא בסוכה, (ח) שנינו שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, שאין לך חביב לפני הקב"ה בשליח שהוא משתלח לעשות מצוה, ונותן נפשו להצליחותו, ואין לך אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונתנו את נפשם להצליח בשליחותו, כאותן שנים ששלח יהושע בן נון, [שנאמר וישלח וגו'] שנים אנשים מרגלים הרש לאמר (יט טז כ), מי היו שנו רבותינו אלו היו פנחס וכלב, והלכו ונתנו נפשם והצליחו בשליחותו, (ט) מהו חרש, שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדירות מי שרוצה יבא ויקנה, כדי שלא ירגיש בהם אדם, קרי ביה חרס, כדי שלא יאמרו בני אדם שהן מרגלין, וילכו ויבואו (אל) בית אשה זונה (ט טז), עמדה וקילכלה אותם, הרגיש בהם מלך יריחו ושמע שבאו לחפור את הארץ, שנאמר ויאמר למלך יריחו [וגו'] (ט טז ז), כיון שהלכו לבקשם, מה עשתה רחב, (י) נשלח אותם להטמינם, אמר לה פנחס אני כהן, והכהנים דומין למלאכים, שנאמר (ושפתי) [כי שפתי] כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ז), והמלאך מבקש נראה, מבקש אינו נראה, (יא) ומנין שהנביאים נקראו מלאכים, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (מדבר כ טו), והלא משה היה, (יב) מיכאן שנמשלו הנביאים למלאכים,

הערות ותקונים

פ' שלח, אולם נכ"י רומי ובגדס ובמדרש נמ"ד ובכ"י ספרדי הוא בסוף פ' בהעלתך, ובכ"י רומי ס"ס "מדרש רבי תנחומא", ויותר נכון שהוא הסיום מן פ' בהעלתך: (ב) ילמדנו רבינו, מוצא בילקוט ריש שלח רמז תשמ"ב בשם התנחומא ומוצא במדרש נמ"ד ריש פ' שלח. ובמדרש שם נמקס ילמדנו רבינו הניג הלכה, ומוצא גם בדוקא ה"ל עירובין ק"ז בשם התנחומא: (ג) כך שנו רבותינו, שבת י"ט ע"א, ובדולא היא ברייתא בלח"ה מקום: (ד) שלשה ימים קודם לשבת, וכ"ה במדרש נמ"ד שם, ובגמרא איהא פחות מג' ימים קודם לשבת, וכן הביא הרמב"ם ה' שבת פ"ג ה"ג, ועיין בסור אר"ח ס' רמ"ח ובמקן כ"י שם, ומחלקן הגאונים בטעם אסור זה, ועיין במגיד משנה שם ובסור שם ובכ"י: (ה) אבל אם מבקש לפרוש כגון מצור לצידון, גמרא שם ומצור לצידון אפילו בע"ש מותר, פ"י רש"י מצור לצידון אין אלא מהלך יום: (ו) וה"ל בשלוחי הרשות, בגמרא שם דל"ה לדבר הרשות אבל לדבר מצוה ש"ד: (ז) ושליח מצוה דווקא את השבת, עיין מהר"ז שכבד י"ט שלוחי מצוה שמואל להם לחלל שבת לכתחילה כמו שלוחי עדות המועד וכו'. ובחדושי הרד"ל כתב נראה שלשון דווקא שבת לאו דוקא, אלא כלומר לא גזרו רבנן בדבר מצוה, כו' ע"ש. ומנא לה: בכ"י רומי שכתוב ושליח מצוה דווקא את השבת, ומלת (שבת) ממוקדת שם, וזה ראה לדברי הרד"ל: (ח) שנינו שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, סוכה כ"ה ע"א: (ט) מהו חרש שעשו עצמן קדרין, דורש חרש כמו חרש בש"י שאלות, וזה שסיים קרי ביה חרס, ויותר נכון לגרוס מהו חרש קרי ביה חרס שעשו עצמן קדרין, ובמדרש רות רבה פ"ב ר' נחמיה אמר עשו עצמן קדרין והיו נועקים ואומרים הרי קדרות מי שירצה יבא ויקנה למה שלא ירגש בהם אדם. ובגמרא ערך חרס הביא מאמר אחד בשם הילמדנו שלח (והוא גם מתנחומא שלפנינו אות י"ב) והל"כ הביא שנים אנשים מרגלים חרש אל תקרי חרש אלא חרס שעשו עצמם קדרים כדי שלא יכירו בני אדם ויאמרו אלו מרגלים, והוא הוא המאמר שנמצא גם בתנחומא שלפנינו: (י) נשלח אותם להטמינם אמר לה פנחס, מוצא בילקוט יהושע רמז ח' בשם התנחומא, וזהו המאמר כוון רש"י יהושע ז' ד' ותפסנו, ומדרש אגדה תנחומא י"ט, פנחס וכלב היו ופנחס עמד לפניהם ולא ראהו לפי שהיה כמלאך ע"כ. וכן הוצא ברד"ק שם: (יא) ומנין שהנביאים נקראו מלאכים, כ"ה גם בכ"י רח"ל ובמדרש נמ"ד ובגדס דפוסים ראשונים, אולם המדפוסים ממאטובס חיקן וכן הנביאים נמשלו למלאכים, שכן הוא אומר במשה כו'. וכן הביא הרד"ל במדרש נמ"ד ע"פ התיקון הזה, ובכ"י רומי יתח' לזה המאמר וכן הנביאים, וכן מלאך בוי"ר פ"א, מס' ד"א פ"א: (יב) מיכאן שנמשלו הנביאים למלאכים, בגדס נוסף וכן הוא אומר ויעל מלאך ה' מן הגלגל וגו' (שופטים ז) והלא פנחס היה אלא מכאן שנקראו הנביאים מלאכים, וכן את מוצא נאמרו של משה שאמרה א"ש האלהים צא אלי. ומראהו כמלאך האלהים נראה (שם יג), וכ"ה אומר ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' לשם לאמר (חגי א), וכן הוא אומר ויהיו מלעבידים במלאכי האלהים ובזוים דבריו (דב"ב לו) לפיכך אמר לה פנחס כשליח רוצה נראה וכשליח רוצה אינו נראה, ע"כ. וזה מנא גם בכ"י ה' של הקספארד ובכ"י ספרדי, והמסדר מהתנחומא אשר בדפוס לקח זה מו"ר ריש ויקרא, ויילקוט שופטים רמז מ' הביא המאמר כמו שהוא בוי"ר וז"ל שם התנחומא בטעות, וז"ל וי"ר, ובמדרש נמ"ד לא הביא את זה.

(יג) ומנין שלא המצינה אלא לכלב, שנאמר ותקח [האשה] את שני האנשים ותצפנו (יטו כ ד), ללמדך כמה נתנו עצמן שני הצדיקים האלו לעשות שליחותן, אבל שלוחים ששלח משה רשעים היו, (שנאמר) (יד) [מנין ממה שקראו בענין] שלח לך אנשים:

[ב] שלח לך אנשים ויתורו וגו'. (טו) וז"ה אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (מכילס טו), אשתוללו אבירי לב, זה משה ואהרן אחרי ששלחו המרגלים ובאו ואמרו לשון הרע על הארץ, לא היו יודעין מה לעשות, אלא אף משה ואהרן נתרשלו בדבר, מיד עמד כלב ושיחק כל אותן האוכלוסין, שנאמר ויהם כלב וגו' (נמדד יג ג), עמד לו על הספסל והיה משתקן, ואומר להן, [וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם], והן שותקין לשמוע הימנו, אמר להם טובה הארץ מאד מאד (טז יד), אמר לו הקב"ה למשה טובה גדולה אני מחזיק לכלב, שנאמר וזלתי כלב בן יפונה (דניס א לו), מאי זלתי, (טז) זה לזה אתי יותר מששים רבוא מכם, אתם לא מצאתם ידיכם, לפיכך נתרשלתם, לכך נאמר אשתוללו אבירי לב וגו', כל כך למה, שהיו שלוחים מרשעים, (יז) [עליהם אמר שלמה מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל] (משנ טו):

[ג] שלח לך אנשים וגו'. (יח) ר' אחא הגדול פתח יבש חציר גבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם (יטסיח ט ח), למה הדבר דומה, למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו ואמר לו בוא לך עמי ואני נותן לך כתנה, הלך עמו ומת, אמר המלך לבנו של אוהבו, אע"פ שמת אביך, איני חוזר בי במתנה שאמרת לי אתן לו, בוא וטור אתה, המלך זה הקב"ה, והאוהב זה אברהם, שנאמר וזע אברהם אהבי (טז מא ח), א"ל הקב"ה, בא לך עמי, שנאמר לך לך מארצך (בראשית יא ה), התנה עמו לתת לו מתנה, שנאמר קום התהלך בארץ [וגו'] כי לך אתנגנה (ש"י יז), (יט) ואומר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתנגנה [ולרועך עד עולם] (ש"ס טו), א"ל הקב"ה למשה אע"פ שהתנתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו, (כ) איני חוזר בי, אלא ודבר אלהינו יקום לעולם (יטסיח ט ח):

[ד] שלח לך אנשים. (כא) וז"ה כחומץ לשינים וכעשן לעינים כן העצל לשולחויו (משנ טו). (כב) ניכרים היו המרגלים שהיו אומרים לשון הרע על הארץ,

הערות ותקונים

רק הראים מן הכחוש ויעל מלך ה', והשאר לא העתיק מן התנחומא: (יג) ומנין שלא המצינה אלא לכלב כו', כ"ס כ"ל רח"ס ונדפס, אצל כ"י רומי ה'ג' והמלהים מנבקים נראים ומנבקים ואינם נראים, איני מנבק להיטמן אלא העמיני לכלב חצירי ואני נכנס לבניהם ואינם נראים אחי, וכן עשה, מנין שנאמר ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו, ותצפנו איך כתיב כאן, אלא ותצפנו, כ"י שלא העמינה לפנחם אלא לכלב, וכן הוא במדרש במ"ר רק יש להקין שם העמיני במקום העמיני: (יד) מנין ממה שקראו בענין, הוספתי כמו שהוא כ"י רומי ונדפס ובמדרש במ"ר, והמדרשים ממאגזנוס הוסיף אחר מנין ממה שקראו בענין, והאנשים אשר שלח משה לחזור את הארץ וישונו וילינו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ" הוי שלח לך אנשים. והר"ל הניח כן במדרש, אולם זו הוספת המדרשים ממאגזנוס, והכוסים הוסיף ליתא בדפוסים ראשונים ולא ככ"י ש'ל אקספליקט ולא ככ"י המדרי: (טו) וז"ה אשתוללו, מובא צילקום ר"ש פ' שלח בשם התנחומא וצילקום ידועה רמז ז' ג"כ בשם התנחומא, ומובא גם צילקום תהלים רמז תהפ"ז וחסר שם הניין תנחומא, ומובא גם במדרש במ"ר: (טז) זה לזה אתי יותר מששים רבוא מכם, דורש זולתי טעריקין, ונדפס בשמות זה לזה אחי יותר מששים מכם, יש להקין זה לזה אתי יותר מששים רבוא מכם, ונס במדרש במ"ר בשמות זה לזה אחי ז"ל זה אחי: (יז) עליהם אמר שלמה, הוספתי כמו שהוא ככ"י רומי ונדפס ובמדרש במ"ר: (יח) ר' אחא הגדול, מובא צילקום ר"ש שלח בשם התנחומא וצילקום יטסיח רמז ש"ד ד"ה ר' אחא הגדול אומר ג"כ בשם התנחומא, ומובא במדרש במ"ר שם אות ג': (יט) ואומר כי את כל הארץ, פסוק זה מוקדם לפסוק קום התהלך, ואולי הוא נוסף אח"כ, וצילקום שלח איינו: (כ) איני חוזר בי אלא ודבר אלהינו יקום לעולם, ככ"י ה'ג' איני חוזר בדבורי נא וטל, אמור אתה להם שישלחו להם מרגלים, שלח לך אנשים ויתורו וגו', לקיים מה שנאמר יבש חציר נבל ציץ, יבש חציר נבל ציץ אלו האבות שנמשלו לחציר, שנאמר אכן חציר העם, אמר הקב"ה אע"פ שמתו האבות אני איני חוזר אלא ודבר אלהינו יקום לעולם. וכ"י רח"ס הוא כמו לפנינו: (כא) וז"ה כחומץ לשינים, מובא צילקום ר"ש שלח בשם התנחומא, ומאמר קטוע מן התנחומא מובא צילקום משני רמז תתקמ"ז ד"ס ומוציא דבה הוא כסיל, ומובא גם במדרש במ"ר שם אות ד': (כב) ניכרים היו המרגלים, פ' כמה שאלמר שלח לך יבש חציר נבל ציץ, ונדפס ונדפס ונדפס בשמות ניכרים היו המרגלים, וזה נשתבש בדפוס מאגזנוס, ונמצא לנטן ניכרים בדפוס קאמפאטניא ודפוס

שנאמר וידרכו את ושונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ (יחזקאל כג), למה הדבר דומה, למלך שהיה לו כרם, כשהוא רואה שהיין יפה, הוא אומר לארסיו הכניסו בביתו, וכשהוא רואה שהוא חומץ, אומר לארסיו הכניסו אותו בבתיכם, אף כאן כשראה הקב"ה הזקנים כשרים קרא אותם בשמו, שנאמר אספה לי וגו' (מדרש ירמיה טו), כשראה הרמגלים שעתידיים (לחמא) [לחמא], קרא אותם לשמו של משה, שנאמר שלח לך:

[ה] [שלח לך אנשים]. (כג) בכל מקום שנאמר אנשים צדיקים הם, (כד) [שכן הוא אומר ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים] (שמות י"ט), וכן הוא אומר והאיש בימי שאול זקן בא באנשים (ש"א י"ב), וכן חנה אומרת ונתתה לאמתך זרע אנשים (ש"א י"ב), ולא לו אתה קורא כסילים, שולח דברים ביד כסיל (משלי כ"ו), ולא נקראו כסילים, אלא על שהוציאו דבה רעה על הארץ, שנאמר ומוציא דבה הוא כסיל (ש"א י"ח), ואעפ"כ בני אדם גדולים היו, ועשו עצמן כסילים, ועליהם משה אומר כי דור תהפוכות המה וגו' (דברים ל"ב), שנבחרו מכל ישראל על פי הקב"ה ועל פי משה, שנאמר ויישב בעיני הדבר ואקח מכם וגו' (ש"א כג), (מנין) [מכאן] אתה אומר שהיו צדיקים בעיני ישראל ובעיני משה, ואף משה לא רצה לשלחם עד שנמלך בהקב"ה על כל אחד ואחד [ואמר] פלוני [משבט פלוני], ואמר לו הקב"ה ראויין הן, שנאמר וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה' [כלם אנשים ראשי בני ישראל המה] (מדרש י"ג), ואחר כך לסוף ארבעים יום נהפכו ועשו כל אותה צרה, והם גרמו לאותו הדור שלקה אותה הסכה, שנאמר כי דור תהפוכות המה, שנתבררו צדיקים [ונתהפכו], לכך נאמר שלח לך אנשים:

[ו] [שלח לך אנשים]. (כה) זש"ה לא ידעו ולא יבינו (*כה) (בהשיבה יתהלכו) כי שם מראות עיניהם (ישעיה מד יח), (כו) כה ראה לומר אחר מעשה מרים, שלח לך, אלא שהיה צפוי לפני הקב"ה שהם באין ואומרים לשון הרע על הארץ, אמר הקב"ה שלא יאמרו לא היינו יודעין עונשו של לשון הרע סהו, לפיכך סמך את הענין [זה] לזה, (כו) ולפי שדבריה מרים באהיה, לקחה בצרעת, כדי שיהיו הכל יודעין עונשו של לשון הרע, (כח) שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות ויחזו במדבר פארן (מדרש י"ט טו), שאם באו לומר לשון הרע יהיו מסתכלין במעשה מרים, ואעפ"כ לא רצו ללמד, לכך נאמר לא ידעו ולא יבינו, לכך כתב הקב"ה שילוח מרגלים, אחר מעשה מרים: [ז] ד"א שלח לך. (כט) אעפ"כ שאמר הקב"ה שלח לך, לא היתה מן הקב"ה שילכו, למה שכבר אמר להם הקב"ה את שבחה של ארץ ישראל, שנאמר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה (דברים כ"ו), וכן הוא אומר כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וגו' (ש"א י"ב), ועד שהם במצרים אמר להם וארד להצילו וגו' [אל ארץ טובה וגו'] (שמות ג' ט), ומהו שלח לך, אלא הם בקשו הדברים הללו, שבשעה שהגיעו התחומין, אמר להם משה ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ (דברים כ"א), באותה שעה נתקברו

הערות ותקונים

וויניציא, וגם ככ"י ה' של אקספארד: (כג) בכל מקום שנאמר אנשים, ככ"י רומי וגנדרס ובמדרש כמ"ר נוסף לפני זה: "זש"ה מקל רגלים המס שולח דברים ביד כסיל, וכי כסילים היו מרגלים, והלא כבר נאמר שלח לך אנשים". ואח"כ מהחלי בכל מקום שנאמר אנשים בני אדם נדיקים הם כמו לפנינו, אבל יען כי יתאם גם ככ"י רח"ס, וגם בילקוט שלח בשם התנחומא לא הביאו, לכן לא הוספתי זה בפנים, ובפרט כי כבר נוסף לפני סוף אות ז': (כד) שכן הוא אומר, הוספתי כמו שהיה לנכון ככ"י רומי ורח"ס וגנדרס ובמ"ר, והסר גם בילקוט שלח שם: (כה) זש"ה לא ידעו ולא יבינו, מובא בילקוט ריש שלח בשם התנחומא, ובילקוט ישעיה דמו שכל"א גם בשם התנחומא: (*כה) בהשיבה יתהלכו, שתי המלות האלה הסגרתני בפנים, כי הן מקרא אחר, לא ידעו ולא יבינו בהשכחה יתהלכו (תהלים פ"ה), ומה שסיים כי עה מלואות עיניהם מוכח שכוון להכתוב ישעיה מד"י"ח, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס מובא לנכון בלי המלות בהשכחה יתהלכו, וגם בעל הילקוט שלח שם העתיק לשון הכתוב ג"כ בשפות כמו כן: (כו) מה ראה לומר אחר מעשה מרים שלח לך, ר"ל למה נכמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, כי למעלה הציג והדגיר מרים וגו' (י"ב א) ואח"כ כתב שלח לך, ולזה המאמר כוון רש"י ריש שלח: (כז) ולפי שדגירה מרים באהיה לקחה בנרעת, המלות האלה נשמחו בגנדרס דפוס מאנוסובה, ונמצא לנכון בדפוס קאטשטאטניטא ודפוס וויניציא ככ"י ה' של אקספארד ובכ"י הספרדי ובמדרש כמ"ר, ובמדרש שם נמקום ולקחה בנרעת: ז"ל לקחה בנרעת: (כח) שנאמר ואחר נסעו העם, הכוונת ליהלל גנדרס ובמדרש כמ"ר: (כט) ז"ל אעפ"כ שאמר הקב"ה, מובא בילקוט שם

ישראל אצל משה, שנאמר ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים וגו' (דברים א כג), (ל) זה שאמר עזרא וימאנו לשמוע ולא זכרו (נפלאותיו) [נפלאותיו] וגו' (נחמיה ט יו), ואומר וארון ברית ה' נוסע לפנינו וגו' לתור להם מנוחה (נחמיה י ג), (א"ל) [הם] אמרו נשלחה אנשים וגו', (לא) [אלא] שלא האמינו בתורתו, (לב) וכן אמר דוד לא האמינו (בתורתו) [באלהים] וגו' (תהלים עח כג). ר' יהושע אומר למה היו דומין, למלך שזימן לבנו אשה נאה בת מובים ועשירה, א"ל המלך וימנתי לך אשה נאה בת מובים ועשירה אין כמותה בכל העולם, א"ל הבן אלך לראותה, שלא היה מאמין לאביו, מיד הוקשה הדבר והורע לאביו, אמר אביו מה אני עושה, אם אומר לו איני מראה אותה לך, עכשיו הוא אומר כעורה היתה, לפיכך לא רצה להראותה, לטוב אמר לו ראה אותה, ותדע שלא כחשתי בך, ובשביל שלא האמנת לי, קונם שאין אתה רואה אותה בביתך, אלא לבנך אני נותנה, וכך הקב"ה אמר לישראל טובה היא, ולא האמינו אליו, אמרו נשלחה אנשים, אמר הקב"ה אם מעכב אני עליהם והם אומרים לא טובה הארץ, שלא הראה אותה לו, אמר הקב"ה אלא יראו אותה, ובשבעה שאין אחד מהם נכנס בתוכה, שנאמר אם יראו את הארץ וגו' (נחמיה יד כג), אלא לבניהם אני נותנה:

[ח] [שלח לך אנשים]. (לג) כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים, התחיל משה עומד ותוהא, אמר אי אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה, הלך ונמלך, א"ל כך וכך מבקשים בניך, א"ל הקב"ה אין זה תחילה להם, עד שהיו במצרים הלעיגו לי, שנאמר זו לעגם בארץ מצרים (שמות י טו), למודים הם לכך, אני איני צריך, שנאמר ידע מה בחשוכא וגו' (דברים כג), א"ל הקב"ה למשה ידוע אני (לד) מה הם [אומרים], אלא אם בקשת שלח [לך אנשים, לך] לעצמך, מנין שכתוב אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ (נחמיה י טו):

[ט] ויקרא משה להושע בן נון יהושע (ס). (לה) ומה ראה משה להוסיף על שמו של יהושע וי"ד, אלא כלב נמל שכרו מן הארץ, שנאמר אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה וגו' (יחזקאל י ט), ויהושע [נמל] שכר עשרת מרגלים שתיספ על שמו וי"ד עשרה, ויקרא משה להושע בן נון יהושע. [ד"א] כיון שראה משה שהם רשעים הרבה, א"ל משה (לו) י"ה יושעך מן הדור הרע הזה:

[י] (לו) אלה שמות האנשים (נחמיה י טו). ומה היה שמותם, סתור בן מיכאל (שם טז יג), נחבי בן ופסי (שם טז יד), נאואל בן מבי (שם טז טו), (לח) יש בני אדם (ששמותם כעורים ומעשיהם נאים), שמותם נאים ומעשיהם כעורים, [שמותם כעורים ומעשיהם נאים], שמותם ומעשיהם נאים, שמותם ומעשיהם כעורים, עשו עושה רצון עולשו, והיו מעשיהם כעורים. שמותם כעורין ומעשיהם נאים, אלו עולי גולה, בני (ברקום) [ברקום] (לט) בני סיסרא (מ) בני תמה (על טו). (מא) שמותם נאים ומעשיהם נאים,

הערות ותיקונים

יש שלח בשם התנחומא, מובא במדרש במ"ד אות ז, ועיין סוטה דף ל"ז: (ל) זה שאמר עזרא פסוק הוא נחמיה, רק ספר נחמיה היה נקרא עזרא וכדל' במדרשין ל"ט ע"ב: (לא) שלא האמינו בתורתו, מלת בתורתו נשמע בנדרס, וממלא לבטן בכ"י ה' של אקספארד: (לב) וכן אמר דוד לא האמינו בתורתו, וכן הביא כן בליקוט שלח טז, ובנדרס מובא הכתוב לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאתו ללכת (תהלים עח י), ובמדרש במ"ד הביא כי לא האמינו באלהים (תהלים עח כג) וכתיב ובתורתו מאתו ללכת (שם טז י): (לג) כיון שאמרו, ילקוט טז ובמ"ד טז אות ח': (לד) מה הם אומרים, בכ"י ה' של אקספארד הביא מה הם עושין ומה הם מבקשים: (לה) ומה ראה משה, ילקוט טז בשם התנחומא, וילקוט יהושע רמז כ' נ"ב בשם התנחומא, ובמדרש במ"ד טז אות ט', ועיין במדרשין דף ק"ז, ב"ר פמ"י, ובמ"ד פ"ו: (לו) י"ה יושעך מעלת מרגלים, סוטה ל"ד ב', ומובא בדרש"י עה"ח: (לז) אלה שמות האנשים, במ"ד טז אות י', ויותר נכון לגרוס ואלה שמותם (נחמיה יד) ועל זה הביא מה היה שמותן: (לח) יש בני אדם, ב"ר פמ"א אות ג', סוטה ל"ד ע"ב, ועיין בתנחומא בנדרס האותיות אות ז' בשם ר' משה הדרשן: (לט) בני סיסרא, עיין בפ"י מהר"י: (מ) בני תמה, בנדרס בדפוסים ראשונים בני תמה בשמות, וס' בדפוס מאגנסוב בשמות, ובמדרשים הוזה הוסף, ובנו בית המקדש וזה הוסף מן בראשית רבה פ"ט ע"ט: (מא) שמותם נאים ומעשיהם נאים חלו בשנים, זה בשם במדרש במ"ד

אלו השבטים, שמותם בעורים ומעשיהם בעורים, אלו המרגלים, מה כתיב בהם, (סב) מתור (במדרג יג'), שמתרו אל מן העולם:

[יא] (מג) ויאמר אליהם עליו זה בנגב [ועליהם את החר] (סע י"ז). עם שהם עולים, אמר ר' ברכיה הכהן [ברבי] מצאו שלשה בני ענקים שם, אחימן ששי ותלמי (סע סע כג), למה נקרא שמם אחימן, שהיה אומר (מד) אחי מאן יבא עלי, ששי (מה) שהיה בריא כשיש, (מו) תלמי שהיה הולך ועושה תלמים בארץ, ולידי הענק (מז) שהיו עונקים את החמה, כשראו אותם מרגלים נתייראו, מיד הלכו ואמרו כי חזק הוא ממנו (סע י' ה), (מח) אמר ריש לקיש הקישו כלפי מעלה, ובאותו עון נגזר עליהם גזירות רעות, מה הקב"ה אומר לירמיהו, לך אמור להם (מט) אין אתם יודעים מה הוצאתם מפיכם ליום המולה גדולה (ירמיה י"א טו), אמרו ונהי בעינינו כהגבים (נמנרי י' ג), אמר הקב"ה (נ) ויתרתי עליה, (נא) אלא וכן היינו בעיניהם (סע), מי יאמר שלא הייתם בעיניהם כמלאכים, ידעתם מה עשיתי אתכם בעיניהם, מה נרמיתם לכם במספר הימים אשר הרתם את הארץ (סע י' ד), אל דייט כן אלא שלא נכנסו לארץ, אמר הקב"ה לישראל, כעוה"ו על ידי שהיו שלוחי בשר ודם, נגזר עליהם שלא נכנסו לארץ, אבל לעולם הבא אני אשלח מלאכי פתאום ויפנה דרך לפני, שנאמר הנני שולח [מלאכי] ופינה דרך לפני [ופתאום יבוא אל היכלך] (מלאכי ג' ה) :

[יב] וישלח אותם משה [גו'] עליו זה בנגב (כמדבר י"ז), (גב) למה בנגב, (נג) שכן (הבקריין) [התגרים] עושין (נד) מראין את הפסולת תחלה, ואחר כך מראין

הערות ותקונים

במ"ד שם: (מב) סתור שסתור אל מן העולם, אחר זה טופך בתחומא הנדפס, נחבי שהחביא את דבריו וזה טופך מגמרא כוסה ל"ד ע"ב, כי כך חיאתה שם, סתור שסתור מעשיו של הקב"ה, נחבי שהחביא דבריו של הקב"ה, פירש"ה שהחביא דבריו ולא אמרן כמות שכן. ובכ"ה ה' של אקספאלדר בני" סתור שסתור טובת קוט נחבי שהחביא שבה חלרו: (גב) ויאמר אליהם עלו זה בנגב עם שהם עולים אמר ר' ברכיה, כ"ה הוא בכל חביו יד גס דפרס וחסון דרסו קאנשטאמליא דרסו וויניא וזכ"ה ה' של אקספאלדר, אולם המדפס מתאנפסוהי הפך הכסד והאיג פה בגדפס (אמנע אות ו) אחר ויאמר אליהם עלו זה בנגב עלו שהם עולם המאמר מתגחומא להאן וישלח אותם משה וגו' ויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליהם את ההר. למה בנגב שכן דרך החגרים עד סוף אות ו' וגם התחלת אות ו' עד הוליו דב, ואח"כ הול בתאמר שפניו אמר ר' ברכיה מאלו שלשה בני ענק ויפה עשה, כי זה המאמר מר' ברכיה מקומן להלן שם. והנכון להאיג פה הכחז ויעלו בנגב (במדבר ע"ב ל"ב) ואח"כ כ"ה אמר ר' ברכיה הכהן עד שהם עולים מאלו שלשה בני ענק (שם שם: (מד) אחי מאן יבא עלי, במדרש במ"ד אחי מן יבא עלי, ובגדפס אחי מאן יבא עלי שם חדי, ובכ"ה רומי אחי מאן בא עלי, ובגמרא כוסה ל"ד ע"ב אחימון מיומן שגאחיו, פרש"ה מיומן נצור שבהם, ואולי נ"ל מי ומן שגאחיו. והירש אחימון טוסיריקון אחימון, ומי בתרסו מן, או אחד הוסיף מלת מי לפרש מלת מן: (מה) שהיה זכאי כשם, עיין כוסה שם ובפרש"ה שם, ואולי יש לתקן, בגמרא (בב) תלמי שהיה חוכך ועושה תלמים גאזר, כי הוא בגמרא שם: (בב) שהיו עווקים את החכמה, בגמרא שם ילידי ענק שמתקנין חמה בקמתן, פרש"ה מרזב טובה קומתן רומין חלוו לזרסם ונקב וינקב בנקב שחמה ויאלה בו, ע"ב. ובגמרא במ"ד פכ"י אות ו', ר' אחא אמר שהיו עווקים לגלג חמה, וע"ה בפרש"ה ובמ"ד: (בב) אמר ריש לקיש הקיש: כלפי מעלה, עיין כוסה ל"ה ע"ה, ובמדרש במ"ד הסיח דברים כלפי מעלה, ובגדפס הקטן כלפי מעלה, נ"ל הקטן כלפי מעלה, וכן לגמל ככ"ה ה' של אקספאלדר: (בב) אין אחי יודעים מה הולחם הולחם מפיס לזים המולה גדולה, ככ"ה רומי כחזב אחר זה שאלמרחם מה גרמחם לעלמיה היתא אש עליהן [ירמיה ו] יוס לשנה יוס לשנה, וכן הוטפח בגמרא ובמדרש במ"ד קאן בנאנון אחר שאלמרחם מה גרמחם לעלמיה היתא אש עליהן (ובמדבר) במ"ד כסעוה אליהם אש עליהם) יוס לשנה יוס לשנה השאו את עטותיכם, והמאמר מוקשה, עיין בחדושי הרד"ל ובפ' תהרד"ו ועיין בגמרא כוסה שם, ומאחרי המאמר מוצא גם בליקוס רמז השמ"ג ומתחיל ובה בעיניו כתבנים ובטעתה שם מה הקב"ה אומר ליוחזקאל נ"ל לירמיה, ועיין שם כי גמס"ה אין להמאמר הבנה כלל: (ג) ויתרתי עליה, ככ"ה ה' של אקספאלדר אין ויתרתי עליה: (גא) אלא וכן, נ"ל בעיניהם, בגדפס טופך מקפיד אלו ובי יודעים הייתה מה עשיתי בעיניהם, וזה ליתא לזים בתדרש נב"ה, ובכ"ה ה' של אקספאלדר ליתא המלות, מקפיד אני וכו': (גב) למה בנגב, מוצא בליקוס שלה רמז השמ"ג ד"ה עלו זה בנגב, והאיין תגחומא במאמר שלפניו מוקב גם על זה, ובטעתה היינו בלדו "במ"ר", כי בעל הילקוט לקח דבריו מתגחומא, בכ"ה רומי חסר כהן מאות ו"ב עד סוף פ' שלח: (גג) שכן הבקרים, כ"ה בכ"ה רח"ס ובכ"ה ה' של אקספאלדר וכן בכ"ה הפרדי, אך בלד הכ"ה האחרון נכתב על הגיליון מידי הסופר, ה"הגרי"ן וכן תחתיה גם אני צפנים "התגרים", וכן גם במדרש במ"ר ובגדפס ובליקוט, וכן הביא רש"י בפירושו על התורה: (גד) מראך את הפסולת

את השבח, וראיתם את הארץ מה היא (במדבר י"ג), (נה) שלש פעמים אמר להם משה היו מסתכלין בארץ ישראל, יש ארץ שמגדלת גבורים, ויש מגדלת חלשים, ויש מגדלת (נ) אוכלוסין, ויש ממעמט אוכלוסין, כך פיקרן, ואת העם היושב עליה החזק הוא (אם רפה) [חרפה], המעט הוא אם רב, ומה הארץ השמנה היא אם רזה (ס"ט ס"ז כ), ומנין אתם יודעין כהן, אם במחנים הם שרונים, הם גבורים ובוטחין על כהן, ואם במצרים, חלשים הם ולכן רך, ומה הארץ, השמנה היא אם רזה, אם פירותיה קלים או שטנים, אמר להם הסתכלו באבנים ובצורות שלה, (נו) אם של צונמא הם הם שטנים, (נח) ואם של חרסית הם רזים. והימים ימי בכורי ענבים (ס"ט ס"ז כ), מכאן אתה למד (נח) שאין תקופת תמוז בלא תאנים וענבים:

[יג] ויעלו ויתורו את הארץ (ס"ט י"ג כ). (ס) כיצד היו נכנסין לעיר, הדבר היה נוגף הגדולים, והיו בני העיר מתעסקין בקבורתם, והיו נכנסין, ובריה לא היה רואה אותם, לכך אמרו הארץ אשר עברנו בה וגו' (ס"ט ס"ז כ), בניסים שהקב"ה עושה להם הוציאו דבה:

[יד] וחברון שבע שנים נבנתה וגו' (ס"ט ס"ז כ). (סא) להודיע שבחה של ארץ ישראל, (סב) שהפסולת שלה משוכה מארץ מצרים, שבשעה שנחלו בני נח את העולם אחר המבול, הם בנו עיירות תחלה, ולא במקום השבח, אלא בחרו את הפסולת של ארץ [ישראל], וחברון פסולת של ארץ ישראל, וצוען היא המשובה שבארץ מצרים, וזו קדמה לה שבע שנים, אם תאמר לא מי שבנה זו לא בנה זו, הוא הדור היא המשפחה, ובני הם כוש ומצרים ופוט וכנען (בראשית י"ו), ועמדו ובנו זו לפני זו, (סג) וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים:

[טז] ויבואו עד נחל אשכול (במדבר י"ג כג). (סד) לא רצו ליטול מן פירות ארץ ישראל, (סה) אילולי כלב (ששלח) [ששלף] את הוויין, (סו) וירד לפניהם ואמר להם אם אין אתם נוטלים או אתם הורגים אותי, או אני אהרג אתכם, לא היו נוטלים, לכך נאמר אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה [וגו'] כי מלאת אחריה' אלהי (יחזקאל י"ט). וישאורו במדבר בשנים (במדבר ס"ט), (סז) אין פחות משני מוטות, לפי שאינו אומר במדבר שנים, אלא בשנים, ויש אומרים שלשה במדבר אחד בשנים היו שלשה, (סח) וכמה היה משאוי ביד כל אחד ואחד, צא ולמד מן האבנים שנמלו מן הירדן, שנאמר ואת [שתים] עשרה האבנים [האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל] (יחזקאל כ), כמה שיעורה של כל אחת מהן, משאוי ארבעים סאה, מכאן אתה מחשב לאותו אשכול, אדם נושא משאוי לעצמו ומגביה סאה, מגביה עליו חבירו נושא

העירות ותקונים

הפסולת תחלה, וכן הנגז הוא גרוע, כמ"ס ארץ הנגז נתחני (יחזקאל סו): (נה) ג' פעמים, החזק הוא הרפה, המעט הוא אם רב, השמנה היא אם רזה: (נו) אוכלוסין, ס' המון עס, בלשון יוני αἶμα: (נז) אם של צונמא, ס' אבן קשה וחזק מאוד: (נח) ואם של חרסית הם רזים, מובא בתוס' חולין דף ס"ח ע"א ד"ס כל דבר ח"ל ואין ראיה מן המדרש דלקאמר אם חרסית היא פירותיה רזין, וכוטו לנבני התנחומא אף כי נעחקו גם במדרש במ"ד, ויותר נראה כי לקחו דבריהם מהערוך שביטא בערך חרס את המאמר הזה גם בילמדנו, ופי' חרסית מין סיד שחופרין אותו מן הקרקע, ובעל מ"כ פעה צפירושו כשחזר שפירסו בתריסר בקל: (נח) ואין תקופה תמוז בלא חמנים, בסדר עולם פ"ח איתא שלוח מרגלים ככ"ט וס"ז וס"ח ארבעים יום כל חודש חמון עד ס' בלב, וכ"ה בבעית כ"ס א', ולזה המאמר כוון המתרגם יב"ע על החזקה (במדבר י"ג יא) ויומיא די אלוני בעשרין ותשעה לירחא דסיון, ואח"כ בספסוק כ' הרגס ותבו מלאכלא ית ארעא בתמיא יומין בירחא דלב, והמפרש שם לא גלה המקור: (ס) כיצד, מובא בילקוט רמז תשמ"ג בשם התנחומא, גם מובא במדרש במ"ד אות י"ג, ובגמרא סוטה דף ל"ה: (סא) להודיע שצבה של ארץ ישראל, עיין ספרי דברים פסוקא ל"ז וסוטה ל"ז ומוכא גם במדרש במ"ד שם: (סב) שהפסולת שלה משוכה מארץ מצרים, שם הגירסא משוכה כרסו יתח מן המשוכה של ארץ מצרים: (סג) וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים, בגמרא סו"ט ארץ נבון ומפסולת של ראשון בנה השניה, וזה נוסף מן הספרי, ועיין בעץ יוסף בתנחומא הכדפס: (סד) לא רצו ליטול, מובא בילקוט רמז תשמ"ג בשם התנחומא, ומוכא גם במדרש במ"ד אות י"ד: (סה) אילולי כלב ששלח את הוויין, חקנתי ששלף, כמו שהוא בכ"י רח"ס (ובכ"י רומי חסר הכרה) וזילקוט ובמדרש במ"ד. ובגמרא סו"ט ששלף את חרסית: (סו) וירד לפניכם, (סז) ואתם לא תהיו חרסית, ובמדרש ובמ"ד ח"י וירד לפניכם, וזילקוט ורץ לפניכם: (סח) אין פחות משני מוטות, עיין סוטה ל"ז ע"א, וברש"י ע"ה: (סח) וכמה היה משאוי, עיין

סאתים, נושא עם חבירו נושא שלש, הוי מכאן חושב: וישבו מתוך הארץ מקץ ארבעים יום (נמדנר יג כה), (סמ) והלא אותה מוצא (ע) שהלכו מן הדרום לצפון, ולארבעים יום היו מהלכין את כולה, אלא גלוי היה לפני הקב"ה שהן באין ואומרים לשון הרע, ונגזר על אותו הדור שנים של צרה, יום לשנה [יום לשנה] תשאו את עונותיכם ארבעים שנה (ס יד לד), וקיפץ הקב"ה לפניכם את הדרך:

[מז] למקום ההוא קרא נחל אשכול וגו' (סג יג כז). (עא) זש"ה מגיד מראשית אחרית [ומקדם אשר לא נעשו] (ישעיה מו י), שהכל צפוי לפני הקב"ה, אשכול אוהבו של אברהם היה, ונקרא אשכול על אודות האשכול שהיו ישראל עתידין לברות משם ממקומו:

[יז] וילכו ויבואו וגו' (נמדנר יג כו). ויספרו לו ויאמרו באנו וגו' (סג סג כז), אפם כי עז וגו' (סג סג כח), כך דרכן של מספרי לשון הרע, פותחין במזובה ומשלימין ברעה:

[יח] עמלק יושב (סג סג כט). (עב) מה ראו לפתוח בעמלק, משל למה הדבר דומה, לתינוק (עג) שסרח ולקה ברצועה, כשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה, כך היה עמלק רצועה רעה לישראל, ומה ראה לישב לו (עד) על הדרך, שכך ציוהו עשו זקנו לקדמו לדרך, ועקר ממקומו וישב לו בדרך, (עה) (וירד העמלקי והכנעני היושב בחר ההוא) [והחתי הדיבוכי והאמורי יושב בהר] והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן (סד), (עו) אלו הגבורים יושבים על הדרך, לפיכך נמכונו המרגלים לשבר לבן של ישראל, שנאמר ויניאו את לב בני ישראל (סד כג ט):

[יט] ויהם כלב וגו' (סג יג ז). (עז) שבתחלה אמר להם אני עמכם בעצה אחת, ולבו היה לומר את האמת, שנאמר (ואשיב) [ואשכ] אותו דבר כאשר עם לבבי (יסטע יד ו), והקב"ה מעיד עליו, שנאמר ועבדי כלב [עקב היתה רוח אחרת עמו] (נמדנר יד כד), וכשבאו המרגלים, אמרו נאמן עלינו כלב, מיד עמד על הספסל ושיתק כל ישראל, שהיו מצווחין על משה, שנאמר ויהם כלב את העם אל משה, והם היו סבורים שהוא אומר לשון הרע, לכך שתקו, פתח נאמר עלה נעלה וירשנו אותה (סג סג), מיד חלקו ואמרו לא נוכל לעלות וגו', ויוציאו (את) דבת הארץ וגו' (סג סג לא ז):

[כ] ותשא כל העדה וגו' (סג יד ח). (עח) זש"ה דברי נרגן כמתלהמים (משלי יח ט), דברים שרגנו אחר הקב"ה הם (עט) נרמז להם צרה לדורות, (פ) שאילו לא נשתנו למרגלים לא היו לוקין עמהם, אלא השלימו עמהם, (פא) שנאמר ותרנגו באהליכם וגו' (דברים ח כז):

הערות ותקונים

טיין נמדרש שם ונדרש"י נמדרש שם ונפרש"י עה"ת: (סמ) וכלא אתה מואל, מוצא בילקום שם נסם התנחומא, ומוצא גם נמדרש במ"ר אות ס"ו: (ע) וכלא את מואל שהלכו מן הדרום לצפון ולארבעים יום היו מהלכין את כולה, בתמים, וז"ל רש"י וכלא ארבע מאות פרסם על ארבע מאות פרסם היה מהלך אדם בימינו עשר פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב, והם כלו ארבע ורבעה, אלא שגלוי לפני המקום שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניכם הדרך: (עא) זש"ה מגיד מראשית אחרית, מוצא בילקום שם נסם התנחומא ומוצא נמדרש במ"ר אות ס"ו, (ובמאמר הזה ראוי לשום לו מקום לפני המאמר שלפניו על וישבו מתוך הארץ, כי הוא מוקדם בקרא: (עב) מה ראו לפתוח בעמלק, מוצא רמז השמ"ג נסם התנחומא ומוצא נמדרש במ"ר אות י"ח: (עג) שסרח, (עב) נמסעו שצרה, ותרנגו ולאכני כשתי, אלא סרחית: (עד) על הדרך, כ"ה גם נכ"ר רח"י (ובכ"י רומי חסר) גם בילקום, ונדרשם (אות ט') ונמדרש במ"ר שם על הכספר על דרך כניסחן של ישראל לארץ, וכך היה כני' בילמדנו כמו שהביא הערך בערך ספר ד', וס'י חוף ים (הספסל), וז"ל כתיב על זה צננב, וכלא כתיב עמלק יושב בדרך הצננב מיד בעליהן: (עה) וירד העמלקי, בסגרת, כי הוא פסוק בסוף הענין (פסוק מ"ה) ואין לו ענין ושייכות לכאן, והגלתי הכתוב שלפניו בפסוק כ"ט, וגם נדרשם ונמדרש במ"ר ובילקום מוצא כמו לפניו, ואין צורך לפי מהרז"ו, (עו) אלו הגבורים, בסיום חסר נמדרש במ"ר: (עז) שבתחלה אמר להם, בילקום שם ומדרש במ"ר שם אות י"ט וסופה דף ל"ה וגם נדרש"י עה"ת שם: (עח) זש"ה דברי נרגן, מוצא בילקום רמז השמ"ג ד"ה וישא [נ"ל] אחשא' כל העדה, ובליין התנחומא נמאמר שלפניו מוסב גם על זה, ומוצא גם נמדרש במ"ר אות כ': (עט) נרמז להם לדרות, נדרשם נרמז לדרה גדולה, ונמדרש במ"ר נרמז להם לדרה גדולה: (פ) שאילו לא נשתנו למרגלים, וכ"ה גם נמדרש במ"ר, אולם נדרשם שאילו לא שמעו למרגלים: (פא) שנאמר ותרנגו באהליכם, וכ"ה נכ"ר רח"י בילקום שם התנחומא, ונדרשם (אות י"ח) טספך אחר זה, מזה ותרנגו, תרנגו נטח ארץ

[כא] ויתשא כל העדה ויתנו את קולם. (פב) ויש"ה נתנה עלי בקולה וגו' (ויש"ה יב ט), אותו קול שבביתם (פג) גרם לכם ללקות כשונאין, ועל אותו החרד (פד) אמר ישעיה ביום נמער תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישעיה יז ט), (פה) ביום שעברתי ליתן לכם נחלת אבותיכם, נעשיתם כרוז בעולם. וכאב אנוש, זו הפורענות, שנמלתם ירושה לדורות, שבכו העדה בליל תשעה באב, (פו) אמר הקב"ה אתם בכיתם בכייה של חנם, אני אקבע לכם לילה הזה בכייה לדורות, וכן אותה שעה נגזרה נזירה על בהמ"ק ליחרב, ושיגלו בני ישראל לבין האומות, שנאמר וישא ידו להם [להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות] (ספלים קו כו טו), נשיאת יד כנגד נשיאת קול:

[כב] (פו) וילוונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אליהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים וגו' (נמדנר יד ג), משל למלך שעלה אחד (פה) לבימה של לידון, הוציא דבר מפיו במה שהיית את עצמו, הניח המלך (פט) האילונין שלו וחייו מפיו, א"ל במה שהוצאת מפיו אני דנך, ויהא לך כמה שאתם, כך אמר להם הקב"ה במדבר הזה יפלו פגריכם (סס טז טט), התחילו לומר ולמה ה' מביא אותנו וגו' (סס טז ט), ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש וגשובה מצרימה, (ויפלו) [ויפל] משה ואהרן על פניהם וגו', ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם, ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר וגו', אם הפך בנו ה' וגו', אך בה' אל תמרדו וגו' (סס טז טו טז ט), אמרו להם אין אתם נאמנין עלינו, אחינו חוששין בנו יותר מכם, שנאמר אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו (דברים א כח), ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים (נמדנר יד י), (צ) ומי הם משה ואהרן, וכבוד ה' נראה באהל מועד (סס טז), (צא) מלמד שהיו זורקין אבנים והיה הענן מקבילן:

[כג] ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני [העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי] (סס טז טז), (צב) אמר הקב"ה (צג) שתי צוהרות צווחתי מפניכם, סופכם לצווח ארבע בשעבוד מלכות, עד אנה ה' תשכחני נצח (ספלים יג ג), עד אנה (ה') תסתיר את פניך

הערות ותקונים

ישראל שקראה הקב"ה ארץ סוזה, משל למי שהיה אוהב למלך, והמלך צורר לו מנה יפה לתת לו, ועמד אחד ואמר לאוהבו שהיה רעם אלו ואמר לא כדעת לאוהבך יפה. וכו"ל ככ"י ה' של אקספארד וכו"ל ספרדי. ובמדרש נמ"ד נשאר רק ההתחלה והמשל נשמט: (פב) ויש"ה נחנה עלי בקולה, מובא בילקוט שם בשם התנחומא ובמדרש נמ"ד אות כ': (פג) גרם לכם ללקות כשונאין, ככ"י רח"ס כשונאין, ובמדרש ללקות כשונאין, ובמדרש נמ"ד גרם לכם להיות שונאין, ובילקוט שם גרם לכם ללקות, ומלת "כשונאין" ליתא: (פד) אמר ישעיה ביום נמער תשגשגי וגו' ביום שעברתי, מובא בילקוט שם ובילקוט ישעיה רמז רפ"ז, והליון תנחומא שם מוסב על המאמר ביום נמער עד כהן לדורות: (פה) ביום שעברתי ליתן לכם שחר נחלת אבותיכם נעשיתם כרוז בעולם, כ"ה גס ככ"י רח"ס ובילקוט, ובמדרש ובמדרש נמ"ד הגי' נעשיתם קלון בעולם, וכו"ל גס ככ"י ספרדי, ועיין בנד"ל במדרש שם. ולפי זה נמלא במדרש ובמדרש נמ"ד הוספה ביום שאמר ליטע אתכם בארץ נעשיתם סניגים, ובבקר זרעך תפריחי, עד שלא בא השחר פרחתם. (במדקס פרחת, אולם ככ"י ה' של אקספארד פרחתם): (פו) אמר הקב"ה אחס כיתם בכייה של חנם, עיין סוזה דף ל"ה ע"א ותענית דף כ"ט ע"א וירושלמי תענית פ"ד: (פי) וילוונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אליהם כל העדה, מובא במדרש נמ"ד שם אות כ"א, ובמדרש ונס במדרש נמ"ד שם נוסף הלו סנהדרותא ר"ל סנהדרין קראים עדה, משל למלך מובא בילקוט רמז תשמ"ג ד"ה ויאמר אליהם, וגרסם כדור "במ"ד" וז"ל "תנחומא": (פה) לבימה, מלה וייתא אהרן בנין גבוה לדרוש כדברים או לדון, עיין ערוך השלם בערו, והמוספי כתב שם מלה זו נעתקה ליונים מלה"ק צמה: (פט) האילונין שלו, וכן ככ"י רח"ס ובמדרש נמ"ד האילונין, ובמדרש האילונין, והיה נ"י יסרה ובילקוט כפשות האילונין, ובעל הערוך ערך אילונין הניא בשם הילמדנו פ' שלח נפסיקתא [ל' כבסקין] לו מחנו, הניח המלך האילונינום שלו ודנו מפיו, ע"כ, והגי' אילונין היא העיקרית, והיא מלה רומית Alogium ופי' ספר זכרון אשר בו ישובה לו יגונה דבר, ונס ספר שדות, כמ"ס המוספי, ועיין ערוך השלם בערו: (צ) ומי הם משה ואהרן, מובא בילקוט שלח רמז תשמ"ג בשם התנחומא, ועיין מה שמוציא ג"כ מהילמדנו המתחיל מיד נגלה נעלם הקב"ה בענין: (צא) מלמד שהיו זורקין אבנים, עיין סוזה ל"ה ע"א מלמד שנתנו אבנים וזרקו כלפי מעלה: (צב) אמר הקב"ה שתי צווחות, מובא בילקוט שם בשם התנחומא, ומובא במדרש נמ"ד אות כ"ב: (צג) ב' צווחות, עד אנה ינאצוני ועד אנה לא יאמינו בי, ועיין להלן בהוספה אות ח' ובמדרש שו"ע ממוזר י"ב, ופסיקתא וספרתא שלח פסוק עד אנה ינאצוני

מדרש שלח תנחומא

ממני (מהלל יג ב), עד אנה אשית עצות כנפשי יגון בלבבי-יומם (שס טז ג), (צד) עד אנה ירום אויבי עלי (שס), צווחתי עד מתי לעדה הרעה (ממדרג יד כו), סופכם לצווח ונפשי נבהלה מאד ואתה ה' עד מתי (תהלים ו ד):

[כד] (צה) אכנו בדבר ואורישנו וגו' (ממדרג יד יג). אמר משה רב"ה לבית אבותם שנשבעת להם שתעמיד מהם מלכים נביאים וכהנים, אל הקב"ה ואין אתה מבניהם, (צו) ואעשה אותך לגוי גדול [ועצום כמנן] (שס טז), כיון שראה משה כך עמד במדה אחרת, ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים וגו', ואמרו אל יושב הארץ (שס טז יד), (צו) יאמרו לא היה כח לזון אותם, אל והלא ראו נסים ונבירות (צה) שעשיתי להם על הים, והיאת יאמרו מבלתי יכולת ה' (שס טז טו), יאמרו בפרעה היה יכול לעמוד, בשלשים ואחד מלכים לא היה יכול לעמוד, [רבון כל העולמים עשה בשבילך], ועתה יגדל נא כח ה' (שס טז יז), וינצח מדת הרהמים למדת הדין, כאשר דברת לאמר (שס), אני אמרתי לפניך באיוו מדה אתה דן עולמך, הודיעני נא את דרכיך (שמות לג יג), [ומדת הדין] העברת ממני, ויעבר ה' [על] פניו וגו' (שס לד ו), אותה המדה שאמרת לי קיים יגדל נא כח ה' וגו', קיבל הקב"ה את דבריו והודה לו, (צט) ויאמר ה' סלחתי בדבריך (ממדרג יד כ):

[כה] (ק) אם יראו [את הארץ אשר נשבעתי לאבותם] (שס טז כג), וכתוב אם יראו האנשים העולים ממצרים מכן עשרים שנה [ובעלה] (שס לג יח), בין שהיה בעצה ובין שלא היה בעצה נכנס, אנשים העולים ממצרים, אם הביא שתי שערות

הערות ותקונים

ינאלוי, ושם אחת כנגד ארבעה עד אנה: (צד) עד אנה ירום אויבי עלי, זה נשמע בנדרם, ונמצא לנכון כ"י ה' של אקספארד, גם עוד שם בנדרם סופכם לזוה [ארבע] בשעבוד מלכות, מלת ארבע נשמע, ונמצא לנכון גם כ"י ה' של אקספארד: (צה) אכנו בדבר אומר משה, כ"ה כ"י רח"ס, ומוצא בילקוט רמז תשמ"ז בשם התנחומא, וכן מוצא במדרש נמ"ר אות כ"ז תיכף אחר סיום המאמר ואתה ה' עד מתי. וכן הוא בתנחומא הנדרם בדרום קאנטאטאניא ודרום וויניציא. אולם המדפיס ממאנוסובה הוסיף מאמר שלם, הוא תחלת אות י"ג המתחיל ויאמר ה' עד אנה ינאלוי וס"ה ותפרשו כל ענתי, עד אומר משה אתה אומר אכנו בדבר ואורישנו ואני אומר סלח נא. ואח"כ מתחיל אכנו בדבר ואורישנו אומר משה, כמו לפנינו כ"י בלשון ממש, וזה הוסיף המדפיס הזה מן המדרש נמ"ר שם פס"ו אות כ"ד, ונמצא שם אקספארד מאמר גדול כל אות כ"ד, המתחיל ויאמר ה' ה"ד ותפרשו כל ענתי, וכל אות כ"ה אות כ"ו וכו' עד סוף פרשה ט"ז, והמדפיס מן מאנוסובה הוסיף אל הנדרם מהמדרש נמ"ר מהתחלת אות כ"ד עד לכן מאמר ותפרשו כל ענתי, ואחר זה השמים מאמר גדול והלא אומר משה שמעו כי אחת ה' בקרב העם, וסיים אומר משה אתה אומר אכנו בדבר ואני אומר סלח נא, והוא שם במדרש נמ"ר באות כ"ה, וכל האקספארד במדרש נמ"ר הוא כמו שהוא כ"י רומי אשר הוספה בסוף פ' שנה (צו) ואעשה אותך לגוי גדול. האקספארד ושלם ממנו, ודרש ממנו שאלה נ"ב יולא ממנו מוצא בלשון ה' שנה לשון הכחוש שם במדרג י"ד י"ב. אבל המדפיס ממאנוסובה הוסיף מלת "ורב" ממנו. ובמדרש נמ"ר שם אות כ"ז מוצא רק התחלת הכחוש ואעשה אותך לגוי גדול, ומרשים בפרשת שמות ל"ב, כי כוון לפסוק שלפניו בפרשה הזו: (צו) יאמרו לא היה כח לזון אותם, כ"י ה' של אקספארד הגי' לא היה כח לזון אותם במידת, ואין לשון יכולת אלא מוזנות, שנאמר ושלמה נתן לחיים עשרים דור סולת הים מכולת לביתו: (צח) עשית להם על הים, בנדרם הגירסא בנמרים ועל הים, ובגמ' ברכות דף ל"ב ע"א ליתא ל"ב הנהל בנמרים, ונמצא גם כ"י ה' של אקספארד, גם ממצא כ"י ה' הנהל בנמרים מלת בלשון ואחד מלכים לא היה יכול לעמוד, ושם שלא יאמרו שאלה נ"ב באכזריות כל דור המבול ואבדן כל דור הפלגה ואבדן סדומים ואבדן מנרים ואבדן ואף לאו שקרא בני בכורי ישראל הוא מכלה אותן: (צט) ויאמר ה' סלחתי כדבריך, בנדרם סיים אחר זה, שכן עתידין אומות העולם לומר כדבריך, וכ"ה במדרש נמ"ר, ובמקום "אומות העולם" הציגו "המנרים", גם בפרשת שם שהם עתידים, ל"ז שכן עתידים. ולדעתי נוסף בתנחומא הנדרם מנמרים ברכות דף ל"ב ע"א אומר ר' יוחנן מניין שחזר הקב"ה והודע לו נמשח שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדבריך, הוא דבי רבי יעשהאל כדבריך עתידים אומות העולם לומר כן: (ק) אם יראה, וכ"ה בתנחומא הנדרם (אות י"ג), ושם הגי' ואולם חי אני, אם יראו האנשים העולים ממנרים מכן עשרים שנה ומעלה בין שהיה עמכם בענא בין אלא היה עמכם בענא לא נכנס, פחות מכן עשרים שנה ולא הביא שתי שערות, אם היה עמכם בענא לא היה נכנס. וכתב שם בעל עץ יוכפ וז"ל, ואולם חי אני אם יראו, כסדר הנמצא כאן אינו בספוק א', אלא בני חיות ואולם חי אני הוא תחלת בספוק [בסוף כ"א] והני חיות אם יראו נ"ב תחלת פסוק [בסוף כ"ג] והנה חיות האנשים העולים ממנרים לא מנמרים זה בשם מקום, והני חיות מכן עשרים שנה ומעלה הוא בחור פסוק כ"ט, עכ"ל. ועולם ממנו כי הוא מנמרים כדבר ל"ב אם יראו האנשים העולים ממנרים מכן עשרים שנה, ולדעתי השמים המעתיק הראשון מן אם יראו

והוא פחות מבין עשרים, אם היה עמדם בעצה לא היה נבנם, ואעפ"כ לא מת אחד מהם פחות מששים, (קא) בא וראה מה בין צדיקים לרשעים, (קב) כענין שנאמר ושתם וראיתם בין צדיק לרשע [מלאכי ג יח], משל למטרונית אחת שהיתה לה שפחה [כושית], הלך בעלה למדינת הים, כל הלילה היתה שפחה אומרת למטרוניתא, (קג) [אני נאה מסך והמלך אוהב אותי יותר ממך, אמרה לה אותה מטרוניתא] יבא הבקר וגדע מי [נאה ומי] אהב המלך, כך אומות העולם אומרים לישראל אנו מעשינו יפין ובנו חפץ הקב"ה, (קד) לכך [אמר ישעיה] [אמרו ישראל] יבא הבקר ואנו יודעין במי חפץ הקב"ה, שנאמר אמר שומר אתא בקר [ישעיה כא יג], יבא העולם הבא שנקרא בקר, ושתם וראיתם בין צדיק לרשע [מלאכי ג יח]: (קה) כתיב אך הבל בני אדם [תהלים כג י], אמר ר' חייא בשם ר' לוי כל הבלים שעושים ישראל כל ימות השנה, במאזנים לעלות (שס), הקב"ה מוחל להם במזל מאזנים, בהדש תשרי, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' [ויקרא טז י]:

[כו] (קו) וידבר ה' וגו'. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם (נמדרש טו א ב), (קז) ילמדנו רבינו כמה דברים האב חייב לעשות לבן, (קח) [כך שנו רבותינו המשה דברים האב חייב לעשות לבן, למולו, וללמדו תורה, ולפרותו מפריון הבן, וללמדו מצות, ולהשיאו אשה, האב זה הקב"ה, בשם שהאב חייב לבנו, כך הקב"ה עושה לישראל, האב חייב למול את בנו, כך עשה הקב"ה מל את ישראל על ידי יהושע, ושוב מול את [בני] ישראל שנית [וישע ה ז], האב חייב לפדות את בנו, כך הקב"ה עשה להם לישראל, פדה אותם, (קט) שנאמר (ו) מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ [אשר הלך האלהים לפדות לו עם] (דס"א יו כה), (קי) ללמדו תורה, (הקב"ה למד תורה לישראל), שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בהם [דברים יא יט].

הערות ותקונים

עד אס יראו, כמו שהקנינו בפנים. וגם במדרש נמ"ר אות כ"ג מוצא זה, וקצת בסגנון אחר, וכל המאמר אין לו שחר וקצה להולמו, עיין בחדושי הרד"ל ובחדושי הרש"ש במדרש שם שדחוקו לפרש: (קא) נא וראה, אין לו שייכות לכאן כמו שהעיר הרד"ל: (קב) כענין שנאמר, הוספתי כמו שהוא בכ"י רח"ס ונדרשם, וכן יש לחקק במדרש נמ"ר: (קג) אני נאה ממך, הוספתי כמו שהוא בנדרש נמ"ר, ומלאכי משל הדומה לה מוצא צילקום מלאכי רוח הק"ל בשם הילמדנו, וכן איתא שם, משל למטרונית שהיתה לה שפחה כושיה, עמדה בלילה ועשתה מריבה עם מסרונוא ואמרה אני לבנה ממך, אמרה לה המטרונוא אמרי מה שאתה מבקש, יבא הבקר וגרסה: (קד) לבך אמר ישעיה, וכ"ה בנדרשם במדרש נמ"ר, ותקניתי "ואמרו ישראל" - ועיין צילמדנו מוצא צילקום מלאכי שם: (קה) כתיב אך הבל בני אדם, עיין בנסיקתא פסקא בחדש שבנשי בבערה ס'. וגם זה אינו ענין לכאן, וכן בעיר מהרז"ו כי ענין חמא מרגלים היה נט' בלב ולא בחודש תשרי, רק דברי התנחומא והמדרש שהעתיק דבריו כחומים, ומפורשים בתנחומא סוף פקודי, שכן איתא שם, ואימתי נאמר לו לחשה לעשות המשכן, ביום הכפורים, לפי שעלה משה לבר ג' פעמים, ועשה שם מאה ועשרים יום, מן' ציון שעלה לשם עד יום הכפורים שהוא י' בחשירי, ואותו היום נאמר לו ויחם ס' על מעשה העגל, ואותו היום אמר לו סלחתי כדברך, פי' שגם במרגלים שאמר לו סלחתי כדברך (במדרש י"ד כ') היה ג"כ ביום הכפורים, וא"כ מוכח על הכתוב סלה נא וגו' ויאמר ה' סלחתי כדברך: (קז) וידבר ה', קן בא גס בכ"י רח"ס, וגם בנדרשם (אות י"ד) סמוך המאמר הזה אחר אות כ"ה, אולם במדרש נמ"ר נוסף מאמרים גדולים מן אות כ"ד המתחיל ויאמר ה' עד אנה ינאלוני הה"ד ותפרש כל ענתי, עד סוף, וכל אות כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח עד סוף פ' ס"ו, ואח"כ מתחיל פ"ז כמו לפנינו, וזה מלא כ"ו רומי, והוספתי כל זה בכוססה לפוף פ' שלח: (קי) ילמדנו רבינו, במדרש נמ"ר שם ריש פ"ו במקום ילמדנו רבינו הציג, הלכה": (קח) כך שנו רבותינו, הוספתי, ושם גם בכ"י רח"ס שרפץ המעתיק מן לנן עד לנן, ומלא לנן בנדרשם ובמדרש נמ"ר, ושם במדרש נמ"ר שמהם שורה שלמה וכל' שנו ברוח חשה דברים הוה חייב לעשות לנן [למול אותו, וללמדו תורה, ולפרותו, וללמדו מאת, ולהשיאו אשה]. וזה נכונה בתוספתא קדושין פ"א, ומכילתא פ' בא, וירושלמי קדושין פ"א ה"ו (דף ס"א ע"א), קבלת רבה פ"ט פסוק ראה חיים, ובגלי קדושין דף כ"ט פ"א. ושם במקום ללמדו מאת הני' ללמדו אומות, ובמדרש שם דף ל' ע"ב ללמדו אומות. מכלן ס'. ובנדרשם הציגו ללמדו אומות במקום ללמדו מאת, ולא נודע להמעתיק כי התנחומא הביא בכמוך ללמדו מאת, וכ"ה בכ"י ספרדי כמו לפנינו בנדרשם. וצילקום שלח רוח השמ"ה הביא בשם הילמדנו ג"כ וללמדו אומות: (קב) שנאמר מי כעמך ישראל, הוספתי סיפא דקרא. ובמדרש נמ"ר מוצא הכתוב לפדות לו לשם (ש"ז ז' כג) וכן הביא הילקום שלח שם בשם הילמדנו, אבל בכ"י רח"ס ובנדרשם מוצא כמו לפנינו: (קי) ללמדו תורה, לפנינו בכ"י וגם במדרש נמ"ר הלשון משוגש, ותקניתי בפנים, וגם בנדרשם בדרפוסים הראשונים הוא

[והקב"ה למד תורה לישראל שנאמר] אני ה' אלהיך מלמדך להועיל (ישעיה מה יז), ללמד כצות, הקב"ה לימד את המצות לישראל, (קיא) אלה המצות אשר צוה ה' (ויקרא כו לה), (קוב) הקב"ה אמר לישראל פרו ורבו (בראשית א כח), (קיג) וכשם שהאב כותב נכסיו לבנו, ואף בנו חייב להעלות לו דורון, אף כך הקב"ה אמר לישראל כי תבואו אל ארץ מושבותיכם [וגו'] ועשיתם (עולה) [אשה] לה' [וגו'] ריח ניחוח וגו' (במדבר טו ב):

[כז] (קיד) כך פתח ר' תנחומא בר אבא בשם ר' חנינא אביו של ר' אחא בר חנינא, הפרשה הזו של נסכים היא, שנאמר או לאיל תעשה מנחה [וגו'] ויין לנסך (הצי) [שלושית] ההין (סג סג יז), ומכאן ואילך בחלה, והיה באכלכם מלחם הארץ [וגו'] ראשית עריכותיכם הלה תרימו תרומה וגו' (סג סג יט), הרי הלה למטה, ונסכים לסעודה, לפיכך פתח ר' חנינא לך אכול בשמחה לחמך וגו' (קטל ט יז), (קטו) כיצד הפסוק מדבר כנגד אברהם, שאמר לו הקב"ה קח נא את בנך (בראשית כב ב), השכים אברהם נמלו בזיונות, והוליכו והעלהו לחר המוריה, [א"ל הקב"ה אל תשלח ידך אל הנער] (סג סג יט), אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע על חנם אמרת לי קח נא, א"ל לאו, אלא להודיעך בעולם, שנאמר בני ידעתיו מלפני אשר יצוה וגו' (סג יט יט), (קטז) אמר ר' שמעון בן יוחי אמר לו הקב"ה (קיו) חייך מעלה אני עליך, שאם אמרתי לך שתשחוט את נפשך, שלא היית מעכב על שמי, והיה שומע להשחוט על שמי, מניין אמר ר' שמעון בן יוחי (קיה) א"ל הקב"ה ולא השכח את בנך את יחידך (סג סג טז), הרי כבר פירש את יצחק, מהו את יחידך, אלא נפשו של אברהם, שהנשמה קרויה יחידה, שנאמר [הצילה מחרב נפשי] מיד כלב יחידתי (מל"ג כג כה), אמר אברהם לפני הקב"ה אפשר לי לילך מכאן בלא קרבן, א"ל הקב"ה לאברהם, הרי קרבנך בתוקן מששת ימי בראשית, (קיט) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל וגו' ויעלהו לעולה תחת בנו (בראשית כב יג),

הערות ותקונים

כמו לפנינו, והמדפיס ממאטובה תיקן לנכון: (קיא) אלה המצות אשר צוה ה', הראיה מן הכתוב חסר במדרש כמ"ר: (קוב) שכן הקב"ה אמר לישראל פרו ורבו, רשמתי בראשית א' כ"ח. ובגדפס חקן המדפיס ממאטובה שכן הקב"ה אמר לבני נח פרו ורבו, כוונתו להכתוב בראשית ט' א'. ואולי צ"ל פרה ורבה (בראשית לה יא): (קיג) וכשם שהאב כותב נכסיו לבנו. בגדפס (וגס כ"ז ספרדי) ובמדרש כמ"ר הני' כד, ומה האב זקוק לבנו להאכילו ולהשקותו לרחמו ולטובו ולהלבישו כך עשה הקב"ה לישראל שנאמר וארחץ במים ואשטוף דמיו [מעליך ואסכך בשמן] ולאבישך רקמה ואטעך תהם (יחזקאל טו ט י), להאכילו שנאמר ולהמי אשר נתתי לך, (סג סג יט), להשקותו, שנאמר עלי צלז ענו לה (במדבר כה יז), מה האב נותן לבנו נכסיו אף הקב"ה עשה כך לישראל שנאמר ותחן לך ארץ חמדה נהלת צבי נצחון גוים (ירמיה ג יט), וכשם שהאב כותב נכסיו לבנו ואף בנו חייב להעלות לו דורון אף כך הקב"ה כו', פי' ומה האב זקוק לבנו להאכילו. ר"ל האב זקוק ונלמד לקבל על גבט מהו מצות כבוד, עיין בחדושי כרד"ל ועיין בירושלמי בדרושין ט: (קיד) כך פתח ר' חנינא אמר ר' חנינא אביו של ר' אחא בר חנינא. כמ"ר שם אות ב', ושם נטעות אחיו של ר' אחא, צ"ל אביו של ר' אחא, וגמאל לנכון גם בגדפס אות י"ד: (קטו) כיצד הפסוק הזה מדבר כנגד אברהם, במדרש כמ"ר נמאל לפני זה הוספה, אכול בשמחה לחמך, זו פרשה הלה, ומה בלב טוב ייך, זו פרשה נסכים, כי כבר ראה אברהם את משיח וזו הכנסת ישראל לארץ, שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו'. זה ליתא בגדפס, ומעתיק אחד הוסיף זה אל המדרש כמ"ר ממדרש קבלת רבה פ"ט בפסוק לך אכול בשמחה. והמאמר מדבר כנגד אברהם נמאל ג"כ במדרש כמ"ר ט: (קטז) אמר ר' שמעון בן יוחאי אמר לו הקב"ה וכו' בגדפס בדפוס קלמנטאטינא דפוס וויניציא גם ככ"ה ב' של הקספלה, הולס בדפוס מאטובה נטעות תרש"ל, וכן במדרש כמ"ר מוצא לנכון תרש"ל: (קיו) חייך מעלה אני עליך, שפרי דברים פסקא ש"ז, ולדעתי מה שהביא התנחומא אמר ר' שמעון בן יוחאי כוון בזה אל הספרי, בלשון אמרו סתם ספרי רבי שמעון: (קיה) א"ל הקב"ה לא השכח את בנך את יחידך, בספרי מוצא הכתוב קח נא את בנך את יחידך אשר להבנת את יצחק (בראשית כב ב), וזה נכון יותר, וזה שסיים הכי כבר פירש את יצחק, ר"ל הלא כתב קח את בנך את יצחק ולמה אמר את יחידך, ובמדרש כמ"ר הלשון משושב, הרי כבר פירש מניין את יחידך, צ"ל הרי כבר פירש את יצחק ומכאן את יחידך, לכפר לי לילך מכאן בלא קרבן, בתמיה. ובמדרש כמ"ר יש למחוק מלת, א"י: (קיט) וישא אברהם את עיניו, בגדפס (אות י"ד) וכן כמ"ר ספרדי איתא, מיד וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל, שכן שם נרצחתינו אילו של אברהם נצרה מששת ימי בראשית בין השמשות, בלילה ששה נמלו אברהם וישעלו לעולה תחת בנו, כיון שאמר ויקח את האיל וישלחו לעולה חסר המקרא כלום, מהו תחת בנו, אמר אברהם רבש"ע כריני שומם לה האיל כך הריני רואה כאלו בני שומם למיך, ומל דמו אמר כך תהא רואה כאלו דם יצחק זדוק לפניך, ומל את האיל והפשיטו א"ל כך תהא רואה כאלו עור יצחק הופשט לפניך

(קב) באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע איני זז מכאן עד שתשבע לי שלא תנסני עוד לעולם, שאם ח"ו לא שמעתי לך, הייתי מאבד כל מה שיגעתי מימי, (קבא) אמר ר' חנן א"ל הקב"ה חייך כך הוא, שאילו לא שמעתי לי, לא היה בידך כלום, באותה שעה נשבע לו הקב"ה שלא ינסה עוד לעולם, שנאמר ויאמר בי נשבעתי נאם ה' (בראשית כז טו). אמר לו הקב"ה חייך יסורין קשין ונסיגין אחרים היו ראויין לבא עליך, ועכשיו אינן באין, אלו הן אותן יסורין שבאו על איוב היו ראויין לבא על אברהם, שכן הוא נסמך לפרשה ויהי אחר הדברים האלה ויוגד לאברהם וגו' את עוץ בכורו וגו' (שם טז כ כה), והוא איוב, (קקב) שנאמר איש היה בארץ עוץ [איוב שמו] (איוב א א), (קקב) א"ל הקב"ה לאברהם לך אכול בשמחה לחמך [וגו'] כי כבר רצה אלהים את מעשיך (קבל ט ו): [כתח] ויאמר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית (במדבר טו לו לח), (קקד) וז"ה אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלים לו יא), ואומר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מז כה), וזע הקב"ה את התורה ואת המצות לישראל, להנחילים חיי עולם הבא, לא הניח דבר בעולם שלא נתן בו מצוה לישראל, יצא לחרוש, לא תחרוש בשור ובחמור יחדו (דברים כג י), לזרוע, לא תזרע כרם כלאים (שם טז ט), לקצור, כי תקצור קצירך בשדך [וגו'] (שם כד יט), (קקה) לש, ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה (במדבר טו כ), (קקו) שחש, ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה (דברים יח ג), (קקי) קן צפור, שילוח הקן, בחיה ובעוף, (קקב) ושפך את דמו ובסרו בעפר (ויקרא יג), נטע, (ונטעתם כל עץ מאכל] וערלתם (את) ערלתו (שם טז כ), קבר את המת, לא תתגודדו (דברים יד ח), מגלה שער, לא תקיפו פאת ראשכם (ויקרא יט כ), (קקט) בנה בית, ועשית מעקה (דברים כג ח), וכתבתם על מזוזות ביתך (שם טו ט), (קל) נתכסה בטלית, ועשו להם ציצית (במדבר טו לח):

הערות ותקונים

לפניך על גבי המזבח, [נטלו והפסיגו, אמר כך תהי רואה כאלו יאחק מסתפג לפניך על גבי המזבח], שרפו א"ל כך תהא רואה כאלו אפרו לצור לפניך ע"ג המזבח, ויעלהו לעולה תחת בנו, הסר המקרא כלום, מזה תחת בנו, א"ל הקב"ה חייך [כאלו] נקח הוא שנתקרב ראשון אלל האלי כזה תחתיו. וכל זה בעתיק גם בעל המסדר את מדרש צמ"ר, כי כאשר העירתי כבר, היה לפניו הקובץ מהתנחומא אשר כעת נדפס. ואשר הוספתי בפנים נטלו והפסיגו, כן הוא צמ"ר ה' של אקספארד ושמוע לפניו, ונמלא גם במדרש צמ"ר רק שם בעשות והפסיגו מהפסג, וצ"ל שם והפסיגו, תרגומו של ויכתה ויפסג, וכן צ"ל מחפסג: (קב) כחמה ששה אמר אברהם, מכאן הוא נגדפס ובמדרש צמ"ר כמו לפניו: (קבא) אמר ר' חנין, המלות האלה חסרים במדרש צמ"ר, וממלאים לנכון נגדפס, ועיין צמ"ר פנ"ו אות י"א: (קקב) שנאמר איש היה צאצ"ר עוץ איוב שמו, דורש שתיבת עוץ שייך למטה עוץ איוב שמו, ור"ל איש היה צאצ"ר פי' מפורסם ומדע צאצ"ר, וטוץ איוב שמו. וכן צמ"ר פנ"ו אות ד' איוב אימתי היה, בימי אברהם היה, שנאמר את עוץ בכורו, וכתבי איש היה צאצ"ר עוץ: (קקב) א"ל הקב"ה לאברהם לך אכול בשמחה כי כבר רצה, צמ"ר פנ"ו אות ד' אברהם נחירא מן היסורין א"ל הקב"ה אין אחי צריך כבר נולד מי שיקבל, ואחר הסיום הזה כי כבר רצה האלהים את מעשיך נמלא במדרש צמ"ר פי"ו סוף אות ב' הוספה ד"א לך אכול מדרש בשלמה כו', עיין מ"ק פ"ו ט"ב וב"ר פנ"ה אות ג', והוספה זו ליחא בתנחומא הנדפס (סוף אות י"ד) והיא נלקחה מן ההוספה של פ' שלח אות י"ז אשר הוספתי בסוף עיין שם הערה פ': (קקד) וז"ה אור זרוע לצדיק, מוצא צדיקע שלח רמז תש"ב בשם התנחומא ומונח במדרש צמ"ר פי"א אות ה', (ובמדרש צמ"ר שם טו טף מן סוף אות ב' המוחלל ד"א לך אכול בשמחה מדרש בשלמה עד סוף אות ב' וכל אות ג' ואות ד' ולקוח מן הילמדנו, והוא ההוספה אשר הוספתי בסוף פ' שלח, ומן התחלת אות ה' הוא מנוף התנחומא: (קקה) לש ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה, כ"ה גם צמ"ר רח"ס ובמדרש צמ"ר. ובנדפס אות פ"ו נדפס קאשעלעטניאל ודפוס וויניציא בעשות חלה ראשית עריסותיכם, והמדפס ממאטובזה חיקן והציג בעשה ראשית עריסותיכם, והוסף לפני זה "בדישה לא תחטום שור בדישו (דברים כה)", וצליקע גורם לאפות ראשית עריסותיכם חלה תרימו: (קקו) שחש ונתן לכהן הכרוע, כתב הרד"ל היינו כשכבר שחש, ונטן לגרום תהלה יבא לאכול בשם ונצבת מנקבך כח לולמר לשחוש כדיון, ואח"ו גרסינן שחש ונתן לכהן כו': (קקי) קן צפור שלוח הקן, וכ"ה במדרש צמ"ר, ובנדפס הגי' קן צפור שלח תשלח [את] האס ואת הבנים תקח [לך] (ויקרא כג ז): (קקב) ושפך את דמו, במדרש צמ"ר בעשות שחש את דמו וצ"ל בשני מינים אלו יש מלות אלו שחשית ויכסיו ויכסיו הכתוב ושפך את דמו ובסרו בעפר: (קקט) בנה בית ועשית מעקה וכתבתם על מזוזות, כ"ה גם צמ"ר רח"ס ובמדרש צמ"ר וצליקע, ובנדפס דפוס קאשעלעטניאל ודפוס וויניציא, אולם המדפס ממאטובזה הוסיף ותיקן, "במזוזות" וכתבתם על מזוזות ביתך וצשערין ופי' כשאתה עושה מזוזות: (קל) נתכסה בטלית ועשו להם ציצית, כל הדרשה

[כמ] [קלא] [ועשו להם]. תעשה ולא מן העשוי, (קלב) שלא יוציא נימין מן הפלית ויעשה מהן, אלא מצוה להביא לבן ותכלת ויעשה, (קלג) אימתי כשהיה תכלת, ועכשיו אין לנו אלא לבן, שהתכלת נגנו. על כנפי (נמדנר טו לה), (קלד) ולא באמצע אלא על הכנף. (קלה) פתיל (ש), שהוא צריך לפותלו, אמר ר' מאיר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, (קלו) שהתכלת דומה [ליוס, ויום דומה] לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, שנאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים למדור (שמות כד י):

[ל] וזהו לכם לציצית וראיתם אותו (נמדנר טו לט). שתהא נראית, וכמה שיעורה, (קלז) בית שמאי אומרים ארבע אצבעות, ובית הלל אומרים שלש, וראיתם אותו, (קלח) פרט לכמית לילה, אתה אומר לכסות לילה, או אינו אלא פרט לכסות סומא, הרי חוזר ואומר למען תזכרו. (שס טז מ), הרי נתן ראייה ונתן זכירה, וזכירה למי שאינו רואה, וראייה למי שהוא רואה. וראיתם אותו, (קלט) אותו ולא אותה, כשישראל מסתכלין בציצית של תכלת, נראה להם (קמ) כאילו שכינה שרויה ביניהם. וראיתם וזכרתם, הראייה מביא לידי זכרון, וזכרון מביא לידי מעשה, שנאמר למען תזכרו ועשיתם (שס) (קמא) למה, כי לא דבר רק הוא מכם (דברים לג מ):

[לא] ולא תתורו אחרי כלבכם [ואחרי עיניכם אשר אתם וזנים אחריהם] (נמדנר טו לט). (קמב) הלב והעינים הם מרסורין לנוף, שהם מזנין את הגוף. [למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי] (שס טז מ), משל לאחד שהיה מושלך לתוך המים, הושיט (קמג) הקברניט את החבל, א"ל תפוש את החבל הזה בידך ואל תניחחו, שאם תניחחו אין לך חיים, אף כך אמר להם הקב"ה לישראל, כל זמן שאתם מדובקים במצות, ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (דברים יד ד), וכן הוא אומר תחזק במוסר א"ל תרף נצריה כי היא חייד (משלי ד י): והייתם קדושים (נמדנר טו מ). בזמן שאתם עושים המצות אתם מקדושים, ואימתכם על האומות, (קמד) פירשתם מן התורה, נעשיתם

הערות ותקונים

הוצא לכתן אנב הכוס הזה מענין ציית: (קלא) ועשו להם תעשה ולא מן העשוי, מנחות מ"ב: (קלב) שלא יוציא נימין מן הפלית, במדרש במ"ד בטעות שלא יוציא מן נימין ויעשה מהן: (קלג) אימתי כשהיה תכלת, נדפסם אימתי כשהיה תכלת, ובמדרש במ"ד אימתי כשהוא תכלת, וז"ל כמו לפנינו כשהיה תכלת: (קלד) ולא בלמנע אלא על הכנף, עיין אורח סי' י"א סי' ט': (קלה) פתיל שהוא צריך לפותלו, נדפסם וזהו צריך צ"ל שהוא צריך, ופי' שיהיו שורין ולא יהיה כל חוט נד נד: (קלו) שהתכלת דומה [ליוס ויום דומה] לרקיע, כן תתקנו, וגם בכ"ר ח"ס חקר שהשמים המשתקים מן דומה לדומה, וכן חקר נדפסם בדפוס קאנפאטניא דפוס ווייניא. אולם המדפוס ממאטוב חתן לנכון, וכן חקר במדרש במ"ד שס, וממלא לנכון בספרי של פיקא קפ"ו גם כן בשם ר' מאיר, ומנחות דף מ"ג ע"ב, ועיין בירושלמי ברכות פקא ה' ה"ב ומדרש שוחר טוב ממוזר כ"ד: (קלז) בית שמאי אומרים ארבע זבית הלל אומרים שלש, אחר זה נוסף נדפסם ובמדרש במ"ד, וכמה חוטין ב"ל אומרים ארבע זב"ה אומרים שלש. ומוצא בנמנר מנחות מ"א ע"ב, ועיין בהרמב"ם הל' ציצית פ"א ה"ו: (קלה) פרט לכסות לילה, ונחסי יח ע"ב, מנחות מ"ג ע"א, ומוצא בילקוט שלח רמז תש"ג ד"ה אהה אומר פרט לכסות לילה בשם התנחומא: (קלט) אותו ולא אותה, כן הוא נדפסם ובמדרש במ"ד, ועיין מ"ב, ובספרי הגי' אותו ולא אותה, וז"ל בספרי ר' מאיר אומר וראיתם אותה לא נאמר אלא וראיתם אותו מגיד הכבוד של המקיים מלות ציית מעלים עליו כאילו הקביל פני שכינה: (קמ) כאילו שכינה שרויה עליהם, נדפסם וכן הוא בכ"ר ספרדי ובמדרש במ"ד כאילו כסא כבוד אהה רואה שהוא דומה לתכלת: (קמא) למה כי לא דבר רק [הוא] מכס, נדפסם (סוף אות ס"ו) וגם בכ"ר ספרדי וכן במדרש במ"ד (סוף אות ה') נוסף אחר זה משל לנצל הבית שהיה שוקל ארנונית וכותב אפכיות אמר לו אביו בני הוי' והיר באפכיות שחיד נתן לך, אמר להם הקב"ה לישראל כי לא דבר רק הוא מכס כי הוא חייד ונו'. וזה יתא' גם בכ"ר ח"ס. ובתנחומא נדפסם אשר משם טוב המאמר להמדרש הגי' אפכיות בטעות, ובכ"ר ה' של אקספארד כתוב אפכיות בהפך האותיות וז"ל אפכיות, ונראה כי הוסיף אחד המאמר הזה אל התנחומא נדפסם מן הילמדנו, ומוצא בערך ערך אפכיות בשם הילמדנו וכתב עיין ספר זכרונות וזה הריבוי מערך אפכי שהבין בערך שלפניו שהיה מלה יונית, αἰσχος שפירושה שפר פרעון כמו שובר (קוויטטוג), ועיין בערך השלם שהביא ג"כ בתנחומא שלפניו בטעות אנפריו, ופי' ארנונית ודוע שפי' בל"י αἰσχος מזה שקבוצת אנשי העיר לתת ארומה או מתנה לשלפון העיר: (קמב) הלך והעניים, מוצא בילקוט שלח רמז תש"ג בשם התנחומא, וכן מוצא במדרש במ"ד אות ו': (קמג) הקברניט, פי' ביוני αἰσχοςερεβטא טוב הספינה רצ הנוצל: (קמד) פירשתם

מחוללין, אמר להם הקב"ה. לישראל, בעולם הזה על ידי יצר הרע, אתם פורשין מן המצות, לעתיד לבא אני עוקרו מכם, שנאמר והסירותי את לב האבן מבושרכם ונתתי לכם לב בשר, ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו (קמה) (ואת משפטי) [ומשפטי] תשמרו ועשיתם (ויחזקאל לו ט כז):

חסלת פרשת שלח

הוספה לפרשת שלח כתוב יד רומי.

[א] (א) ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי וגו' (במדבר יד יא). (ב) וזש"ה ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם [וגו'], נאצו כל תוכחתי (משלי א כה ה), כהו ותפרעו כל עצתי, אלא כל טובה שיעצתי עליכם לקבלתם אותה (ג) ופרעתם אותה, שנאמר ותפרעו כל עצתי, מתחלה (ד) אמרתי למשה, (ה) וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו וגו' (שמות ג ח), ואתם לא עשיתם כן,

הערות ותקונים

מן החורה, נדפס גם במדרש נמ"ר שם הג' פירשחם מן המלות: (קמה) ואת משפטי, וכן מובא בנדפס, אולם בקרא כתיב ומשפטי:

(א) לעיל הבאתי כי בכ"י רומי, נמצא פ' שלח רק עד סוף אות י"א, ומן אות י"ב המתחיל וישלח אותם משה עד סוף פ' שלח חסר כמו שהבאתי בזהרה נ"ב, וכנוד זה אחר כלות המאמר מאות י"א נמצא בכ"י הכולל הוספה לפיו"א בכ"י אקספארד ולא בכ"י רח"ס ולא בנדפס ולא בכ"י ה' של אקספארד ולא בכ"י ספרדי. ואמרתי ליתן כל ההוספה הדיא בנאף פ' שלח. וכאשר עיינתי מלאתי ראיתי כי גם לפי בעל מדרש נמ"ר אשר העתיק מן פ' בבעלותך והלאה מלה במלה מן התנחומא היתה נ"ב ההוספה הדיא לפיו בתנחומא כ"י שהיה לפיו והוסיף כל הדברים מן ההוספה אל המדרש נמ"ר, רק לא כמדר, והוא בפי שלח פס"ז מן אות כ"ד המתחיל ויאמר ה' עד אנה ינאצוני הה' ותפרעו כל עצתי, וכן כל אות כ"ה כ"ז כ"י כ"ח עד סוף פס"ז הועתק מן ההוספה מכ"י רומי (מן אות א') עד סוף אות י"ד, שמסיים במלות בלחה כדנדרך. רק התחלה אות ג' מן ההוספה השמיים והכל מן המדרש נמ"ר, וכל מה שהבאתי עליהם בזה אחי מכתיבים עיין הערה ב"א ובכ"י. גם השמים כל אות ח' מן ההוספה המתחלת וזש"ה ויהי כאשר קרא עד סוף אות ח' והכל שם (באות כ"ז) מן המאמר וזש"ה כי ממזרח והוא בהוספה אות פ', עיין הערה נ"ג, וכן השם כל אות י' ד"א אמר הקב"ה עיין בזהרה ל"ז שמה בזהרות תמלא הסעמים למה השמים המלאים יען כבד נמצאים במאמרים שלמיים, וכן השמים מאמר שלם באות כ"ח, עיין הערה פ"ז ס"ו. וגם חסו איזה מלות ודגרים אחדים עיין הערה כ"ג כ"י כ"ס ל"א ל"ה ל"ט כ"ב נ"ח ז' ל"ה, וגם נמצא שהוסיף ה' דגרים, עיין הערה מ' פ"ה ל"ד, והתחלת פ"ז אות א' הוא מנוף התנחומא, אולם סוף אות ב' המתחיל ד"א לך אכול וגו' מדרש מאמר קצן מן במ"ר התחלת אות פ' וכל אות ג' עד סוף אות ד' הוא מן ההוספה הכולל מאות י"ז עד סוף ההוספה והשמים אות פ"ז עד סוף אות ט"ז מההוספה, עיין הערה ס"ח. גם העירות למעלה כי לא נמצא מן ההוספה הדיא בתנחומא הנדפס, רק הדע כי המדפים ממאגטובה הוסיף מאמר אחד מה ההוספה אל הנדפס והוא התחלת אות י"ג עד לך נאמר ותפרעו כל עצתי לקוח מן המדרש נמ"ר אות כ"ד, ואח"כ השמים מאמר שלם והכל להעתיק מאמר קצן מן אמר משה שמעו כי אתה ה' בקרב העם, וסיים אמר משה אתה אומר אכנו כדבר ואני אומר סלח נא, והוא לקוח מן מדרש נמ"ר באות כ"ה, (עיין הערה ל"ה), ואח"כ הביא מאמר קצן מן במ"ר התחלת אות כ"ה אמר משה ושמעו מה אומות העולם אומרים, וביא הוספה בתנחומא אות ה', והמדפים הזה העתיק התחלת המאמר מן במ"ר מקטע ובסריגו"ן עד ואני אומר סלח נא (עיין הערה ל"ה) ואח"כ מתחיל אכנו כדבר ואורישנו אמר משה רשע"ה בעם לבדית, והוא כמו בנוף התנחומא, ולא הביא המדפים ממאגטובה כל ההוספה רק התחלה, ומה שהרבה במדרש נמ"ר הקד גם בהוספה שהוסיף המדפים ההוא (עיין הערה ד ז יג), ולפעמים השמים המדפים הזה בשגנה איזה מלות או שורות (עיין הערה ה' פ' י"ד י"ז י"ט). וכאשר הבנתי מלאתי ראיתי כי כל ההוספה הדיא בכ"י רומי והעתיק בעל מדרש נמ"ר נובעת מן הילמלת הבאב, כי איזה מאמרים אשר הכריך הביא מילמלת פ' שלח נמצאים בהוספה הדיא, עיין ערוך ערך אסימון, ומה שהעירות בזהרה ס"ב, ערוך ערך אסא ב' (עיין הערה ע"ז), ערך ספסיונר בזהרה י"ח, ערך פרפירא ובהרה ע"ח. גם לפני רש"י ז"ל היתה ההוספה בכ"י מתנחומא אשר היה לפניו, כי הביא מאמר ממנה בפי שלח י"ד מ"ד בשם התנחומא ונמצא בהוספה אות י"ט (עיין הערה פ"ז). ובהערות שלי אשר ערכתי על ההוספה תמלא אשר העירותי על כמה שגירות במדרש נמ"ר אשר הוסיף המאמר הזה אל המדרש: (ב) וזש"ה ותפרעו, נמ"ר פס"ז אות כ"ד, ובהוספות המדפים ממאגטובה אות י"ג בנדפס: (ג) ופרעתם אותה, בנדפס נבטעה ונעלם אותה, וז"ל ופרעתם כי דורש מלת ופרעו: (ד) אמרתי למשה, המלות האלה חסרים במדרש נמ"ר ובתנחומא הנדפס: (ה) וארד להצילו מיד מצרים, המדפים

אלא באתם לים, ומיד קלקלתם את העצה, שנאמר וימרו על ים בים סוף (תהלים ק י), באתם לחר סיני, וירדתי אני ודברתי עמכם, באשרי אלפים ורבי רבבות של מלאכים (ו) הורדתי בשבילכם, ומסרתי לכל אחד ואחד מישראל ב' מלאכים, (ו) אמר ר' יוחנן אחד חונן (ח) זינו, ואחר נותן עטרה בראשו, (ט) ר' חונא דציפורין אמר (י) זינא אסר להם, (יא) ור' סימיו אמר (יב) פורפירה הלבישן, שנאמר ואליבדך רקמה (יחזקאל טו י), (יג) רשב"י אמר כלי זיין הלבושן, ושם המפורש כתוב עליו, וכל ימים שהיה בידם, לא היה דבר רע נהוג בהם, (יד) ולא מלאך המות, ולא דבר אחר, ובין שחמאו אמר להם משה, ועתה הורד עדיך מעליך (טו) ואדעה מה אעשה לך (שמות לג ט), באותה השעה וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו' (שס טז ד), ומה כתיב ויתנצלו [בני] ישראל את עדים וגו' (שס טז ו), מה עשה הקב"ה (טז) הביא למלאך המות, וא"ל כל העולם ברשותך, חוץ מן האומה זו שבחרתי לי, (יז) אמר ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר מלאך המות לפני הקב"ה על חנם נבראתי בעולם, א"ל הקב"ה בראתי אותך (יח) שתהא משכל באומות העולם, חוץ מן האומה הזו, שאין לך רשות עליה לישול אחד ממנה, ראה עצה שיעץ עליהם הקב"ה שיהיו חיים וקיימים, שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (דברים יד), וכן הוא אומר והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות (שמות לג ט), (יט) מהו חרות, ר' יהודה אומר חירות מן המלכויות, ור' נחמיה אומר חירות ממלאך המות, ורבתינו אומרים חירות מן היסורים, ראה עצה שיעץ הקב"ה עליהם, ומיד קלקלו את העצה הזו, אחר ארבעים יום, לכך נאמר ותפרעו כל עצתי:

הערות ותקונים

ממאנובה השמים בהתקנתו שורה עליהם מן ואחס לא עשיתם כן עד בלפני אלפים: (ו) הורדתי, במדרש במ"ד ובגדפס ירדתי: (ז) אמר ר' יוחנן, שם האומר השמים בעל מדרש במ"ד ואחריו גם המדפס ממאנובה, ובפסיקתא דרב כהנא פסקא נחמו (דף קכ"ד ע"ב) נמלא מאמר כזה בענין מתן תורה, וכן בפסיקתא רבתי פסקא כ"א כשנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן תורה לישראל, ירדו עמו ששים ריבוי של מלאכים וביד כל אחד ואחד עטרה לעשר בה כל אחד ואחד מישראל, ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן אמר מלא ועשרים ריבוי, אחד מלבישו עטרה ואחד לאוסרו זיני, ר' חונא רבא דציפורין אמר זוני כמד"ל מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם (א"ב יב יח), ונשק עוד שם בפסקא ל"ג ועין במדרש חזית פ"ד פ' כולם מתאמינות ומדרש איכה פ"ב פ' מה אעריך ומדרש תהלים ממזמר ק"ג, ועין מה שסעירותי בפסיקתא שם הערה ל"ב, לעיל בתנחומא כ"ח חזרה ובהערה ל"ה ל"ז: (ח) זוני, הנכון לגרסו כמו שהוא בפסיקתא זיני פ' נשק וכלי זיין: (ט) ר' חונא דציפורין, ובפסיקתא ר' חונא רבא דציפורין, ונקרא לפעמים ר' חונא ולפעמים ר' חונא, ועין מבוא הירושלמי ד' ע"ג ע"ב, ופ' רבא דציפורין הזקן מציפורין, ובמדרש במ"ד ר' יהודה דלפריץ יש לחקן ר' חונא, ובגדפס אשר הוסיף המדפס ממאנובה נשמט איזה מלות וכנ"ל שם רב חונא דציפורין אמר זוני ור' סימא אמר פורפורה הלבישם: (י) זינא, אשר להם בפסיקתא הני זוני וסיים שם כד"ל מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם (א"ב יב יח), ופ' זוני חגורות, והיא המלה היונית והרומית *ἑσθῆς* ועין מה שסעירותי בפסיקתא נחמו שם הערה ל"ב: (יא) ור' סימיו, במדרש במ"ד ור' סימא. ועין חזית פ"ד בפסוק דבש וחלב תחת לשונך ובפסוק שלחך פרדס רמונים, ושורר טוב שם ממזמר כ"ג, ועין במאיר עיין לילדי דרב הגדול מהר"ם איש שלום בפסקא אנכי אנכי הערה ל"ב שהאריך בזה להשוות הטעמות: (יב) פורפירה הלבישן, פ' ציוני וצורמי *purpurae purpurae* נגד חלחל: (יג) ר' שמעון בן יוחי אומר כלי זיין הלבישם ושם המפורש כתוב עליו, במדרש במ"ד חקרים איזה מלות ואחריו העתיק המדפס ממאנובה בפשטת וכו"ל ורבי סימא אמר פורפירה הלבישם [שנאמר וללבישך רקמה, רשב"י אמר כלי זיין ללביש] ושם המפורש כתוב עליו והשמים ודגל המעתיק מן אותיות הדומות הלבישן א' ר' הלבישן ב' ו. ועין גם במ"ד פ"א אות ח': (יד) ולא מלאך המות, בגדפס בהוספת המאנובי נשמט מלת "המות": (טו) ואדעה מה אעשה לך, סיום מהכתוב חסר במדרש במ"ד ובהוספת המאנובה, ועין בחדושי הרד"ל שהוסיף כן במדרש: (טז) הביא למלאך המות, עיין שם"ל ריש פ"ב: (יז) אמר ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, המלטה האלה נשמטו בגדפס שהוסיף המאנובה, וממלא א"ה במדרש במ"ד, וכ"ה גם בשם"ל פמ"ל אות ז': (יח) שתהא משכל פ' מכלה כמד"ל מחוץ שכלה חרב (א"ה א כ), ושכלה אתכם (ויקרא לו כב), ולדעתי המעתיק הניג המלות שתהא משכל נחקסו אשר היה לפניו הוסיף בראתי אותך כסטיינר, כי כל המאמר המוספה לקוח מן בילמלד, כמו שסעירותי לעיל בלכות א' ובהערה א'. ותרצה בערוך ערך כסטיינר הביא וז' בילמלד פ' שלח פרשת עד אנה אמר הקב"ה אם יבא מלאך המות ויאמר לי על חנם נבראתי בזה עולם אני אומר לו כסטיינר בראתי אותך על אומות העולם אבל על בני א"י אהה שולט, וכזה המוסף פ' בלשון רומי *stationarius* נוטה עומד על מלפס: (יט) מהו חרות, מובא גם בשם"ל ריש פ"ב ופמ"ל ריש אות ז' וחזית פ"ד ור' פ"ח ותנחומא

[ב] (כ) [ד"א] עד אנה ינאצוני העם הזה]. אמר להם הקב"ה אני אמרתי שאין אתם חוטאים, אלא שתהיו חיים וקיימים כמותי, כשם שאני חי וקים לעולם ולעולמי ועולמים, אני אמרתי אלהים אתם ובני עליין כולכם (תהלים 95: 1), כמלאכי השרת שאינם מועמים מיתה, ובקשתם אחר הגדולה הזאת למות, אכן כאדם תמותון (ס' 1), כאדם הראשון, שצויתי אותו מצוה אחת שיעשה אותה, ויהיה חי וקים לעולם, שנאמר הן האדם היה כאחד ממנו (בראשית 1: 26), וכן ויברא אלהים את האדם בצלמו (ס' 6), שיהיה חי וקים כמותו, והוא חבל מעשיו, וביטל גזירתו, ואכל מן האילן, ואמרתי לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב (ס' 2: 7), ואף אתם אני אמרתי אלהים אתם, וחבלתם מעשיכם כאדם, אכן כאדם תמותון, ומי גרם להם כך, ותפרעו כל עצתי, נאצו כל תוכחתי, לכך נאמר עד אנה ינאצוני העם הזה וגו' :

[ג] [עך] אנה ינאצוני העם הזה וגו']. (כא) זש"ה מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קייתי לעשות ענבים ויעש באושים (ישעיה 5: 4), אמר הקב"ה מה טובות שבראתי בתוך עולמי לא עשיתי לכם, ובאותה הטובה שעשיתי עמכם הייתם מכעיסים אותי, הוצאתי אתכם ממצרים ובאתי לים, ועשיתי אותו כמלוא טיט, שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (מקנן 2: 10), והיו מהלכים בו, ואומרים זה לזה פלוני ראובן איכן אנו, אין אתם יודעים מפיט ולבנים הוציאנו, ולפיט החזירנו, שנאמר וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובבלבנים (שמות 6: 7), וכן דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (מקנן 2: 10), אמר להן הקב"ה בטובה שהבאתי עליכם בה אתם מכעיסים אותי, באו למדבר והורדתי לכם את המן ארבעים שנה, ולא נצרך אחד מהן לנקבו אותן מ' שנה, אלא אוכלים את המן, והוא נעשה להם בשר, שנאמר לחם אבירים אכל איש [וגו'] וימטר עליהם כעפר שאר וגו' (תהלים 78: 25), (כג) שהיה נעשה בהם אברים ובשר, ובו הכעיסו אותו, רואין עצמן שלא צרכו לצאת כבני אדם, והתחילו אומרים זה לזה אין אתה יודע (כד) יש לנו עשרים יום ושלשים [יום] שלא עשינו צורכינו מה הוא כך, אדם שאינו עושה צרכו ד' ימים או ה' [ימים] אינו מת או נבקע, ואנו נפשנו קצה בלחם הקלוקל (נמנני 1: 3), למה נאמר הקלוקל, (כה) שהיה קל בתוך מעיהם: אמר הקב"ה במה שהטבתי להם בו הכעיסו אותי, שנאמר מה (לי) לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי וגו' (ישעיה 5: 4), הלכו המרגלים וראו את הארץ, ואת מוצא שבכל מקום שישראל הולך ניכר הוא, שנאמר כל רואיהם יכירום וגו' (שם 34: 10), אלא אמר הקב"ה (כו) אם רואים הם הורגים אותם, אלא מה אני עושה, על כל סדינה ומדינה שהיו המרגלים נכנסים לתוכה, היה ראש המדינה ניגף, או מלכה [היה ניגף], כדי שיהיו עמוקים להוציא מתייהם, ואינם נותנין דעתם למרגלים, שלא יורנו אותם, (כז) נכנסים וראו את הארץ, ובדקו אותה שהיא יפה, ראה טובה מה שעשיתי עמכם, ובה הכעיסו אותי, כשכחו אצל משה ואצל ישראל, (כח) מה אמרו, הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ

הערות ותקונים

הש"ס ופ' עקב. ובגדלם שלח אשר הוסיף המדפיס ממאגנטה נשמטו מלות ורבותיו אומרים חירות מן היסורים, ובמדרש נמ"ר ורבי אומר מן היסורין צ"ל ורבותיו אומרים: (כ) [ד"א] עד אנה, אמר להם הקב"ה אני אחרתי, כ"ס נס נמדרש נמ"ר סס, אלל המדפיס ממאגנטה לא העתיק כל זה, רק אחר הכוונות לכן נאמר ותפרטו כל פלתי מתחיל אמר משה ושמטו כי אחת ה' נקרב הכס הוא מן מדרש נמ"ר לוח כ"ס, ולפיכך צהפספס מכלי רומי לוח כ', עיין להלן בהפסד ל"א: (כא) זש"ה מה לעשות, זה לא העתיק בעל מדרש נמ"ר, ואחר שסיים ומי גרם להם כך ותפרטו כל פלתי, מתחיל אמר להם הקב"ה בטובה שהבאתי עליכם בה אתם מכעיסין אותי. וכו' לפיכך במאמר שלאחריו, עיין הערה שלאחריו: (כב) אמר להם הקב"ה בטובה שהבאתי, נמדרש נמ"ר אחר שהשמים מאמר שלם החל בזה המאמר, עיין הערה שלפניו: (כג) שהיה נעשה מהם איברים ובשר, זה חסר נמדרש נמ"ר. ודלג איברים אחרים שהשמים נבשר ונעשו נעלי איברים מבינה פ' בשלח ועיין יומא דף ע"א, ועיין נמ"ר פ' טא פ"ו אות ד' להם איברים אכל איש אל חסי קורא איברים אלל איברים להם שזקא נמוח צהפספס, ועיין ספרי בהעלותך: (כד) יש לנו עשרים יום ושלשים יום, נמדרש נמ"ר יש לנו כמה ימים: (כה) שהיה קל, דורש הקלוקל קל קל: (כו) אם רואים הם, נמדרש נמ"ר אם רואים להם האמריים: (כז) נכנסים וראו את הארץ, עד וכה הכעיסו חסר נמדרש נמ"ר סס: (כח) מה אמרו הארץ וגו', נמדרש נמ"ר נעשות אמרו מה הארץ צ"ל מה אמרו הארץ וגו', וכן בשלח סס משוכס

אוכלת יושביה היא וגו' (נמדנר יג לב), (כט) התחיל הקב"ה צוות מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי וגו' :

[ד] [עך] אנה ינאצוני העם הזה וגו'. אמר הקב"ה אני הייתי סבור ומקוה שאתם נעשים כאבות, שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל בבכורה בתאנה בראשית ראיתי אבותיכם (א"ט ט י), ולא הייתי סבור שאתם נעשים כסדום שנשרפו באש, שנאמר כי מגפן סדום נפגם ומשדמות עמורה [ענבימו ענבי ריש וגו'] (דברים לב לב), מדוע קייתי לעשות ענבים ויעש באושים (ישעיה ס ד), (ל) כסדום שנשרפו באש, לכך נאמר עד אנה ינאצוני העם הזה :

[ה] [עך] אנה ינאצוני העם הזה. (לא) אמר משה להקב"ה ומה את מבקש, א"ל אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו (נמדנר יד יג), א"ל נושה ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרב, ואמר אל יושב הארץ הזאת וגו', מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה וגו' (ס"ט ט"ז יד טו), שלא יהו אומות העולם אומרים אלהי כנען קשים הם מאלהי מצרים, למה אלהיהן של מצרים (לב) של שקי הן, אבל של כנען של בעל הן, ואמרו אל יושבי הארץ הזאת [וגו'] מבלתי יכולת ה' להביא וגו', מבלתי יוכלת שלא היה לו (לג) להספיק כדי מוונות הוציאם להמיתם במדבר, ואין לשון יכולת אלא מוונות, שנאמר ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כור חטים מכלת לביטו (מ"א ח כה) : [ו] [לד] ד"א, שלא יהו אומות העולם אומרים נהג כך כאכורי, כלומר בא דור המבול ואיבדם במים, (לה) שנאמר והמבול היה מים על הארץ (בראשית ו י), (לו) וכן בא דור הפלגה ואיבדן, וכן באו הסדומיים ואיבדן, וכן באו המצריים ושקעו במים, ואף לאלו שקרא אותן בני בכורי ישראל (שמות ד כג), הרי הוא מכלה אותן (לז) כלילית הו' שאינה מוצאה כלום, והיא הופכת על בניה, כך מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (נמדנר יד טו). אמר משה רבש"ע, (כז) [אשר] עין בעין נראה אתה ה' (ס"ט ט"ז יד), מה (כז) [אשר] עין בעין, אמר ר' שמעון בן לקיש הרי מאוננים מעיני, אתה אומר אכנו בדבר ואורישנו (ס"ט ט"ז יד), (לח) ואני אומר כלח נא (ס"ט ט"ז יד), נראה של מי עומדת, (לט) א"ל הקב"ה חייך משה שלך עומדת

הערות ותקונים

משנכנס ויש לתקן ע"פ כ"י שלפנינו : (כט) התחיל הקב"ה צוות מה לעשות, זה חסר במדרש כמ"ר : (ל) כסדום ששרפו באש, חסר במדרש כמ"ר : (לא) אמר משה להקב"ה ומה את מבקש, במדרש כמ"ר רוח כ"ה חסר הסתמלה ומתחיל מן א"ל משה ושמעו וגו', וכן המדפוס מן המאוסה חסר ששמים בהוספה שלו מאמר גדול, השלים את אשר הוסיף במאמר זה, עיין לעיל הערה כ' והביא רק מאמר קטן מקוטע ובסריגוני וסיים סלה נא. עיין להלן הערה ל"ח : (לב) של שקי הן, במדרש כמ"ר שם וכן בהוספת המאוסה נדפס רוח י"ג ה"ג של שקי הן, וכתב שם בעל ידי משה של"ל במדרש של שקי היא ולא גלה הסעם, וכן הוא באמת ככ"י שלפנינו, וכן להלן בתנחומא בהוספה, גם במדרש כמ"ר פ"א רוח ג' איחא שדה אחת של שוקי וחת של בעל וכו' ארץ מארים של שוקי וארץ כנען של בעל, ופי' שוקי שקייה כלומר של מוסק. ונדרשם את הוסיף המאוסה ה"ג של כנען בעלי כח הם ז"ל של בעל הם, כמו שהוא גם במדרש כמ"ר אשר הכתיב משם, ופי' בעל הוא כמו שמבאר הרמב"ם ר"ד הרב הגדול בעל ערוך השלם בערך בעל ג' שפי' בעל כלשון ערבי שדה דבר או במקום גבוה שאין לריבץ להשקתה ומחפץ במער השמים, והיפך מזה שקי, ע"ש : (לג) להספיק, במדרש כמ"ר שם בעמדת להוסיף, וז"ל להספיק : (לד) ד"א שלא יהו אומות העולם אומרים נוהג כך כאכורי, מובא במדרש כמ"ר שם רוח כ"ד, ושם הביא שלא יהיו אומות העולם מהנים כך כאכורי, גם ודק המ"א ג' ה"גים כך כלומר יאמרו עליך כי נוהג אתה בעמך מנהג אכורי, וכאשר הוא לפנינו נכונה, גם במקום כלומר לפנינו, במדרש כמ"ר ה"ג לומר : (לה) שנאמר והמבול היה מים על הארץ, הסיום הזה מהכתוב חסר במדרש כמ"ר : (לו) וכן בא דור הפלגה וכו', במדרש כמ"ר שם קצר כלשונו בא דור הפלגה וכלו סדומים וכלו מארים ואבדן : (לז) כלילית הו', שירה הנקראת לילית, כמו הרעני לילית (ישעיה לז יד) כי עין צעין נראה אתה ה', וכן מובא במדרש כמ"ר שם, והסגרתו מלת "כי" והגהתי אשר עין צעין, וכן ז"ל מהו אשר עין צעין, וגמלא כתוב אחר בישיה כ"ב ט' כי עין צעין יראו בשוה ה' את ליון, ועיין המאמר בהרחבת דברים במדרש דברים רכ"ב פ"ה רוח י"ג : (לח) ואני אומר כמ"ר שם ופי' בעל הערה ל"א כי המדפוס מן המאוסה במאמר שהוסיף אל התנחומא מתוך מדרש כמ"ר שם ופי' אומר סלה נא, והמאמר שהעתיק הביא מקוטע ובסריגוני, ואח"כ הוא בתנחומא הנדפס כמו בנזף התנחומא ככ"י שלנו, ומתחיל אכנו נדבר : (לט) א"ל הקב"ה חייך משה שלך עומדת ושני בפילה. מלכות האלם נשמעו במדרש כמ"ר :

ושל במילה, שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך (במדבר יד כ), ואעפ"כ לא במלה גזירתו של הקב"ה שאמר למשה ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו (שם שם יב), (מ) העמיד ממנו ששים רבוא, (מא) ולעולם הבא הקב"ה מכנסן, שנאמר הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים (ישעיה מט יב), והגלויות באות עמם, והשבטים שהם נתונים לפניו מן (מב) סמבטיון, ושלפנים מן החשכה, הם מתכנסין ובאין לירושלים, (מג) עליהם אמר ישעיה לאמר לאמורים צאו (שם שם ט), לאלו שהם נתונים לפניו מן סמבטיון, (מד) לאשר בחשך הגלו (שם), אלו שהם נתונים לפניו מן ענן חשך, על דרכים ירעו (ועל) [ובכל] שפיים מרעיות (שם), (מה) אלו שהן נתונים בדפני של אנמוכיא, אותה השעה הן נגאלים, ובאין לציון בשמחה, אמר ישעיה ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשון וששון ושמחה ישיגון נסו יגון ואנחה (שם נא יא) :

[ז] עך מתי לעדה הרעה הוואת אשר (הם) [המה] מלינים עלי וגו' (במדבר יד כו). (מו) ילמדנו רבינו תינוק שיש בידו אבן בשבת, (מז) מהו ליטול בשבת, (מח) כך שנו רבותינו נוטל אדם את בנו והאבן בידו, כלכלה ואבן בתוכה, מדור המדבר אשר למד שהקב"ה נושאם במדבר כביכול, ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא (ה) איש את בנו (דברים ה לא), והיתה ע"ז בידם, (מט) שנאמר אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' (תמיס ט ט), וכן את מוצא כשעברו בים, (נ) צלמו של מיכה עבר עמם, שנאמר ועבר בים צרה (זכריה יא), וכל כך לא הניחם הקב"ה, אמר למשה הרבה טובות עשיתי עמכם, והרבה הן מכעיסים אותי, (נא) קרעתי להם את הים הכעיסו אותי, שנאמר וימרו על ים [בים] סוף (תהלים קי ו), הבאתי אותם במדבר ושם הכעיסו אותי, וכן הוא אומר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי (במדבר יד כג), אף כאן אמרתי לך לשלחם לתור את הארץ, והכעיסו אותי, והוציאו עליה שם רע, איני יכול לסבול,

הערות ותקונים

(ב) העמיד ממנו ששים רבוא, במדרש במ"ר שם סיים שנאמר ובני רחביה רבו למעלה (דס"א כג יא), זה הוסיף אחד ע"פ מאמרם ברכות דף ק' ע"א ו' סע"א ע"ס : (מא) ועלום במ"ר כו', במדרש במ"ר ולעתיד לבא : (מב) סמבטיון, הראוי שפ"ו והמ"ס נוסף, ונקרא כן על שם שנת (סאב-באסיאן-סאום) ובגמרא סנהדרין דף ס"ב ע"ב נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השנה ובשבת הוא נח, וע"ס בפרש"י, ובב"ר פ"א אות ו' נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השנה ובשבת הוא נח. ובב"ר פע"ג אות ו' עשרת השבטים גלו לפניו מן נהר סמבטיון שנת יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארעות. וכן בפרש"י רבתי ספקא ל"ג נהר סמבטיון יוכיח שכל ימות החול הוא מושך ובשבת אינו מושך. ושם בספקא ל"א אחת גלתה לסמבטיון ואחת גלתה לפניו סמבטיון וכו'. ובירושלמי סנהדרין פ"א ה"ו (דף כ"ט ע"ג) לאמר לאמורים לאו אינו שגלו לפניו מנהר סמבטיון כו'. ועיין איכה רבתי פ"ג פסוק היה ה' כאויב. ועיין גם ילקוט ישעיה רמז ש"א, ועיין ברמב"ן עה"ט פ' האלוט בפסוק אמרתי אפאיסה. ובשאלות דפ' בראשית א"ל ממאי יולף א"ל מנהר סמבטיון שהוא רץ כל הימים ובשבת הוא עומד, א"ל אף בנדר זה אינו מאמיק שאינו יודע את מקומו : (מג) עליהם אמר ישעיה לאמר לאמורים לאו כו', ירושלמי סנהדרין שם : (מד) לאשר בחשך הגלו, אלו שהם נתונים לפניו מן ענן חשך, בירושלמי שם אלו שירד עליהם השגן וכיסה אותם. ובאיכה רבתי שם שירדו עליהם ענן והקיפן, לכן מזה תראה שבמדרש במ"ר התחלת המאמר הזה והשבטים שהם נתונים לפניו מן סמבטיון ושלפנים מן הרי חשך הם מתכנסין ובאין, ל"ג ושלפנים בענן של חשך במקום הרי חשך, ולפניהם בכ"י הני' ושלפנים מן החשכה : (מה) אלה שהן נתונים בדפני של אנמוכיא, בירושלמי ובאיכה רבתי שם שגלו לפרסא של אנמוכיא. אנמוכיא היא העיר המסוארה Antiochia, ובגמרא של אנמוכיא היתה עיר דפני Daphne וזה דפני של אנמוכיא, עיין מה שהרחיב לדבר אודותיהם יידיה רבך הגדול מוה"ר ח"י דר' קאהוט בערוך השלם ערך אנמוכיא וערך דפני, ופה אין המקום להאריך : (מו) ילמדנו רבינו, במדרש במ"ר פס"ו אות כ"ו ה"ג המסדר "הלכה" במקום ילמדנו רבינו : (מז) מה ליטול בשבת, במדרש במ"ר מה ליטול : (מח) כך שנו רבותינו, משנה שבת קמ"א ע"ב : (מט) שנאמר אף כי עשו להם עגל מסכה, ייניחה נחמיה ט' י"א. כי כל מעין ידעה כי כוון להפסוק הזה, כי רק מספוק דנחמיה רחיק להדרשה שזורה, וזה שמסיים שם ואלה ברחמיך הרבים לא עזבתם והמרהים במדרש במ"ר שמות ל"ב פעה, וגם שם מלת "כי" איננה : (נ) אלמו של מיכה, עיין מכילתא בא פ"ד בשלח פ"א, ספרי בהעלותך פסוקא פ"ד, ירושלמי סוכה פ"ל סוף ה"ג, שו"ס מזמור ק"ה, אלות דר"ג פנ"ד, סנהדרין דף ק"ג ע"ב, ושם"ר פמ"א אות א' : (נא) קרעתי להם הים הכעיסו אותי שנאמר וימרו על ים [בים] סוף בהאחי אותם במדבר ושם הכעיסו אותי וכו"ל וינסו וגו', במדרש במ"ר קרעתי להם הים והכעיסו שנאמר כמה ימרוהו במדבר (תהלים טח) חסר

עד מתי אהיה סובל להם, (נב) מנין ממה שקראו בענין, עד מתי לעדה הרעה הזאת :
 [ח] (ננ) [ד"א] עד מתי וגו'.] וז"ה ויהי כאשר (קראתי) [קרא] ולא שמעו כן יקראו
 ולא אשמע אמר ה' צבאות (זכריה יג), מדה כנגד מדה, אמר הקב"ה
 לפי שאמרתי ד' פעמים, כך אתם עתידים לומר ד' פעמים כיוצא בו, אני אמרתי
 (נד) ד' פעמים עד אנה מאנתם (שמות עז כח), עד אנה ינאצוני (נמדרר יד יא), ועד אנה לא
 יאמינו בי (ס), עד מתי לעדה הרעה הזאת (סס סס כז), אף אני אמסור אותם ביד ד'
 מלכיות, והן עתידים לצוות ולומר ד' פעמים, עד אנה ה' תשכחני נצח (תהלים יג ז),
 בבבל, עד אנה תסתיר את פניך ממני (ס), במדי, עד אנה אשית עצות בנפשי (סס סס ז),
 ביון, עד אנה ירום אויבי עלי (סס סס), באדום, לקיים מה שנאמר ויהי כאשר (קראתי)
 [קרא] ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע וגו', לכך נאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו' :
 [מ] (נה) [ד"א] עד מתי לעדה הרעה הזאת. וז"ה כי ממזרה שמש [עד] מבואו גדול
 שמי בגוים (מלאכי א ה), (נו) אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי,
 ואתם כמה נסים עשיתי לכם, ואתם מכעיסים אותי, רצונך לידע עגלון מלך מואב ערץ
 היה, ונכנס אהוד בן גרא אצלו, וכיון שהזכיר לו שמי חלק לי כבוד, ועמד לו מכסאו,
 שנאמר ואהוד בן גרא הוא יושב בעליית המקהה אשר לו לבדו ויאמר אהוד דבר אלהים
 לי אליך ויקם מעל הכסא (שופטים ג ז), לקיים מה שנאמר כי ממזרה שמש [עד] מבואו
 גדול שמי בגוים (מלאכי א ה), אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי, וחולקים לי כבוד,
 ואתם מכעיסים אותי, ואני מוען אתכם, עד מתי אני סובל, עד מתי לעדה הרעה הזאת :

[י] (נו) [ד"א] עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו'. אמר הקב"ה בא וראה מובות שעשיתי
 להם שהלכו לתור את הארץ, כל מקום שהיו נכנסים הייתי עושה דראש
 העיר למות, וכיון שהיו נכנסין מוצאין כל בני העיר מטפלים עם ראש העיר, ולא היו
 נותנים דעתם להם, ובסובה שעשיתי להם הוציאו שם רע, מה אמרו למשה, ארץ
 אוכלת יושביה היא (נמדרר יג ז), אחר כל הסובה הזאת שעשיתי עמך שלא יתנכרו בהם
 שהם מרגלים ויתפשו אותם, ואחר כל אלו אמרו לשון הרע ואני סובל, עד מתי
 לעדה הרעה הזאת וגו' :

[יא] (נח) [ד"א] עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו'. אמר הקב"ה כביכול (נח) אדם קונה לו
 עבד שיהא העבד נוטל את (ס) הפנס ומאיר את קונו, ואני לא עשיתי
 כן, אלא אתם עבדי, שנאמר כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם (ויקרא כה ט), ואני הייתי
 נוטל את הפנס ומאיר להם, שנאמר וה' הולך לפניו יוםם בעמוד ענן לנחותם הדרך
 ולילה בעמוד אש להאיר להם (שמות יג כה) :

הערות ותקונים

חסר שורה וכל"ל קרעתי להם הים והכעסתי שנאמר [וימרו על ים סוף (תהלים ק ז) הבאתי אותם
 ממדבר וסם הכעסו אותי שנאמר] כמה ימרוכו ממדבר (סס עח), והשמים המעתיק מן שנאמר עד שנאמר
 והבאתי ראייה מהכבוד ימרוכו ממדבר במקום לפינו מובא פסוק אחר ויבטו אותו זה עשר פעמים
 (נב) מנין ממה שקראו בענין, זה נשמע ממדבר צמ"ד : (ג) ד"ל עד מתי וז"ה ויהי כאשר קראתי וגו',
 ממדבר צמ"ד פס"ו אות כ"ז אחר שסיים עד מתי אהיה סובל להם עד מתי לעדה הרעה הזאת מתחיל (אות
 כ"י) ד"ל עד מתי וז"ה כי ממזרה שמש, והשמים כל אות ה' מתחנומא שלפניו, וזה לא נעשה בשגגה
 רק בכוונה לא העתיק כל המאמר הזה, וזה מטעם כי כבר העתיק מאמר מגוף התחנומא בפרשה זו אות כ"ב
 ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני השם הזה אמר הקב"ה ב' לווחות לווחתי מפניכם, כופכם ללווח ארצני
 כו'. וישן כי הוא מאמר דומה קצת, רק בשם הבוא ב' לווחות היינו עד אנה ינאצוני ועד אנה לא יאמינו,
 ובכלל בהוספה של התחנומא חשיב ד' כנגד ד' מלכיות, ועיין לעיל פ' שלח הערה ז"ג : (נד) ד' פעמים,
 היינו ד' פעמים עד אנה, והרביעי הוא עד מתי, והוא כמו עד אנה : (נה) ד"ל עד מתי וז"ה כי
 ממזרה, זה מובא ממדבר צמ"ד סס אות כ"ז : (נו) אמר הקב"ה או"ה מכבדים אותי, ממדבר צמ"ד סס יט
 למחוק מלת "עליך" : (נז) ד"ל עד מתי אמר הקב"ה בא וראה, כל אות י' השמים בעל מדרש צמ"ד, וגם
 זה השמים בכוונה כי כבר הובא לעיל צמ"ד פס"ו אות י"ג ויעלו ויתורו את הארץ כיצד היו נכנסים לעיר הדבר
 מוגף את הדגולים, עיין לעיל בגוף התחנומא ובהערה ס' : (נח) ד"ל אמר הקב"ה כביכול, והעתיק ממדבר
 צמ"ד סס אות כ"ז, והסתר שם המלות ד"ל עד מתי, והמאמר מתחבר שם לפניו, והוא מאמר בפני
 עמנו : (נח) אדם קונה לו עבד, עיין שם"ה פכ"ה אות ו' : (ס) פנס, המלה יונית φάρος פ' עשית :

[יב] (סא) ד"א בנהוג שבעולם אדם קונה לו עבד שאם יצא לדרך יהא עבדו קרם ומתקן לו (סב) אימימסיאה, ואני לא עשיתי כן, אלא אתם עבדיי ואני הייתי מתקן אימימסיאה, שנאמר (סג) וארון ברית ה' נסע לפניו דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (נמדנר י ג):

[יג] (סד) ד"א בנהוג שבעולם אדם קונה לו עבד שיהא עבדו אופה לו לחם, וקונה לו אוכל, ואני לא עשיתי כן, אלא אתם עבדיי, (סה) ואני הייתי אופה לכם שתהיו אוכלים, שנאמר הנני ממסיר לכם לחם מן השמים (שמות טו ד), וכן הוא אומר לחם אבירים אכל איש (תהלים עח ט), אחר כל הטובות הללו שעשיתי לכם אתם מכעיסים אותי, עד מתי אני סובל, עד מתי לעדה הרעה הזאת:

[יד] (סו) ד"א עד מתי לעדה הרעה]. אמר הקב"ה למשה מבלה אני אותם מלפני, שכן הוא אומר אכנו בדבר ואורישנו (נמדנר יד יג), מיד עמד לו משה מבקש רחמים מן הקב"ה, כיצד בשעה שעשו ישראל את הענל עמד לו משה, באותה שעה היה מבקש עליהם, אמר לו בבקשה ממך הודיע אותי באיזה מדה את נוהג בעולמך, שכן הוא אומר הודיעני נא את דרכיך ואדעך וגו' (שמות לג יג), א"ל הקב"ה במדת רחמים אני נוהג בעולמי, שנאמר ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום והנן ארך אפים ורב חסד ואמת (סז לו), כיון שראה משה שאמר לו הקב"ה ארך אפים, התחיל אומר להקב"ה רבון העולמים זאת שאמרת ארך אפים כך אתה מאריך רוחך, א"ל הקב"ה אעפ"כ עתיד אני לפרוע להם, לא עשה אלא כיון שביקש הקב"ה לכלותם כאן, שנאמר אכנו בדבר ואורישנו, עמד משה והיה מבקש רחמים לפני הקב"ה, ואמר לו בבקשה ממך אותן התנאים שהתניתה ואמרת ארך אפים, כאן קיים דברך, ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר (נמדנר יד יו), ומה אמר ה' ארך אפים ורב חסד וגו' (סס טו יח), (סז) אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עבד אם יהיו מעשיו טובים, ויהא רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות, אין מחזיקין לרבו טובה, ואימתי הן מחזיקין לו טובה, בזמן שהעבד של תרבות רעה, ומעשיו רעים, ורבו מסתכל בו בסבר פנים יפות, כך אף את רבש"ע אל תבס בקשי ערפם, שנאמר אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעיו ואל חטאתו (דברים ט כו), אמר לו הקב"ה הרי בשבילך אני מולח להם, שנאמר ויאמר ה' סלחתי בדברך (נמדנר יד כ), [סח] וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל ארץ משבטותיכם אשר אני נוטן לכם, ועשיתם אשה לה' עולה או זבה לפלא נדר וגו' (סס טו א ג). זש"ה איך אשיתך בבנים ואתן לך אינן חמדה נחלת צבי צבאות גוים ואומר אבי תקראו לי ומאחרי לא תשובו (ירמיה ג יט), (סס) מהו איך

הערות ותקונים

(סא) ד"א בנוהג שבעולם, הושתק נמדנר נ"ר ס: (סב) אימימסיאה, מוצא נערך בשם הילמדט, וזה נלוא כי כל ההוספה לקוח מן הילמדט, והמוספי כתב שם מלאכי גירסא זו נמדנר נ"ר אצל הילמדט לא מלאכיה, וחשד כי הערוך כוון להתחומא הנדפס, ובאמת הילמדט שהיה לפני בעל הערוך נכבד ואינו, והמוספי כוון אל המאמר נמדנר נ"ר פס"ז אות כ"ז, והמלה יונית ἡμιμῆσις ופי' מקום מוכן ומוזמן למטחה בדרך (ססמנין): (סג) וארון ברית ה' וגו', לינתי נמדנר י"ג, ובמקצת מלויין נמדנר שם נמדנר י"ד: (סד) ד"א בנוהג שבעולם, נמדנר נ"ר ס: (סה) ואני הייתי אופה לכם, נמדנר נ"ר כ"ה מקומע ואני אופה לכם לחם מן השמים וכן הוא אומר לחם אבירים, ז"ל ואני אופה לכם לחם [שההיו אוכלים שלאמר הנני ממסיר לכם לחם מן השמים] וכ"א לחם אבירים אכל איש, ואחר זה חסר הסיום אחר כל הטובות הללו שעשיתי לכם וכו', כמו לפניו אשר לקח נומנו: (סו) ד"א עד מתי הוספתי, וחסר גם נמדנר נ"ר אות כ"ח, ומתחיל אחר הקב"ה, ובמדנר נ"ר ס: השמים מאמר שלם מן שכן הוא אומר אכנו בדבר עד אמר לפניו רבון העולמים אחי מאריך אף ועבד אס יסיה בו מעשים טובים, שהוא לפניו בסוף אות י"ד (עיין הערה שלאחריה) וזה השמים עין כי כבר (סס נמדנר נ"ר אות כ"ב) מלאק קלת הדומה לה, ויש להוסיף ולתקן כמו שהוא לנכון לפנינו, כי כל ההוספה הולת מלקחה על פי כולם מתוך הילמדט הנאדר מאתו: (סז) אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עבד ה', מכאן החל להעתיק בעל מדרש נ"ר, עיין הערה שלאחריה: (סח) וידבר ה' זש"ה איך אשיתך, זה לא העתיק בעל מדרש נ"ר, ובפי"ו אות ה' וזהו ב' העתיק מנוף הפסיקתא, ומן אות ג' העתיק מן ההוספה ההיא שלפניו להלן וע"ש בהערה פ': (סס) מהו איך אשיתך בבנים אבנים גדולה כו', עיין בתחומא שלנו משפטים אות י' ובתחומא הנדפס משפטים אות י"א, ושנ"ר פל"ג אות ב', ותחומא קדשים אות י"ב ותחומא הנדפס קדשים אות י"ב, וילקוט ירמיה רמז ר"ע בשם התחומא:

מדרש תנחומא לפרשה שלח

אשיתך בבנים, היאך אשזה אותך כחיתת בנים, (ע) אמר ר' יוסי בר חנינא מהו איך אשיתך בבנים, אהבה גדולה היתה ביני וביניכם, היאך הכנסתם שנאה ביני וביניכם, איך אשיתך בבנים, ואין הלשון הזה אלא לשון שנאה, שנאמר ואיבה אשית בינך ובין האשה (בראשית 2 טו): ד"א איך אשיתך בבנים, (עא) אמר ר' יהושע הלוי אמר הקב"ה אני הייתי מלמד עליכם מניגוריא, ועשיתם אותי שאחא מלמד קסיגוריא, איך אשיתך בבנים, ואין הלשון הזה אלא לשון חיוב, שנאמר אם כופר יושבת עליו וגו' (שמות כא 5): ד"א איך אשיתך בבנים, (עב) אמר ר' חייא אמר הקב"ה לאיוז אומה עשיתי מה שעשיתי לכם, לאיוז אומה קרעתי את הים, לאיוז אומה נתתי לה את התורה, לאיוז אומה הבדלתי כשם שהבדלתי אתכם, איך אשיתך בבנים, אין הלשון הזה אלא לשון הבדלה, שנאמר וישת לו עדרים לבדו וגו' (בראשית 3 ט): ד"א איך אשיתך בבנים, אמר ר' אליעזר אמר הקב"ה לאיוז אומה עשיתי מה שעשיתי לכם, לא עשיתי אתכם אומה מיוחדת בעולם, והפרשתי אתכם מכל האומות, שנאמר לא תתחתן עם וגו' (דברים 2 ג), איך אשיתך בבנים וגו', אין הלשון הזה (עג) אלא לשון השתופייה, שנאמר כי שת לי אלהים זרע אחד (בראשית 4 כט): ד"א איך אשיתך בבנים, אמר ר' ברכיה הכהן בירבי חביבין הייתם עלי כאדם שהיה לו כרם אחד, והיה מעדרו ומנכשו, ועושה כל צורכו, היאך עשיתם לי לעשותכם הפקר, ואין הלשון הזה אלא לשון הפקר, שנאמר ואשיתו בתה לא יוסר ולא יעדר ועלה שמיר ושית (ישעיה 55):

[מז] (עד) ואתן לך ארץ חמדה (ישעיה 55). ארץ שנתחמדו לה אבות העולם, אברהם, שנאמר ויסע אברהם הלךך וגמוע הנגבה (בראשית 12 ט), וכן הוא אומר גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחוזת קבר עמכם (שם 20 ד), ויצחק, (עה) אף הוא נתחמדה לה כשהיה מסתלק מן העולם, מה אמר לבניו קברו אותי אל אבותי אל שדה עפרון בן צוחר החתי [אף הקב"ה מחבבה לפני יצחק, גור בארץ הזאת וגו' (שם 20 ג)], ויעקב כך הוא מצוה, בקברי אשר כריתי לי בארץ וגו' (שם 25), הוי ארץ חמדה נחלת צבי צבאות נזים, ארץ שהיא צביונים של אומות העולם: ד"א נחלת צבי, ארץ שמריצה פירותיה כצבי: ד"א נחלת צבי צבאות נזים, ארץ שצביונות אומות העולם בה: כתיב מלך יריחו אחד מלך העני אשר מצד בית אל אחד (יהושע 18 ט), ואין בין זו לזו ג' מילין, והוא אומר מלך יריחו מלך העני, (עו) אמר ר' פרנך אמר ר' יוחנן כל מלך שהיה בחוצה לארץ, (עז) ולא היה קונה לו עיר אחת בארץ ישראל, לא היה נקרא מלך, מה כתיב וארא בשלל אדמת שנער אחת טובה (שם 21 כ), מהו אדמת שנער (עח) (פורפירורה) [פורפירה] בבליקון, (עט) אלא שהיה מלך בבל, והנני בארץ ישראל, הוי נחלת צבי צבאות נזים, ואומר אבי תקראו לי (ישעיה 41 ט), מה עסקו של אב, אהוב את הן, מה עסקו של בן זקוק לתפנוקו של אביו, מאכילו ומשקהו, אף אתם הוי זקוקים לאביכם שבשמים: [יו] [כי תבואו וגו']. מה כתיב למטה מן הענין, ראשית ערסותיכם חלה תרימו תרומה (במדבר 30 כ), הרי מאכל, ומנן משקה, כי תבואו אל ארץ מושבותיכם [וגו']

הערות ותקונים

(ע) אמר ר' יוסי בר חנינא, בתנחומא משפטים 85 אמר ר' תמא בר חנינא: (עא) אמר ר' יאסע בני, בתנחמא משפטים 85 אמר ר' יאסע בן לוי: (עב) אמר ר' חייא, עיין בתנחומא משפטים 85 שנובא בשם ר' אלעזר בן פרז מאמר הדומה לזה, ולפנינו במאמר שלאחר זה מובא בשם ר' אליעזר מאמר אחר, וזה ליתא שם: (עג) אלא לשון השתופייה, לשון שותפות: (עד) ואתן לך ארץ חמדה, תנחומא משפטים 85: (עה) אף הוא נתחמדה לה כי' מה הוא אומר לבניו קברו וגו', אל שדה עפרון וגו', המאמר נשתבש, הפסוק קברו נאמר אל יעקב (בראשית 25 כט) ומחית השנית אל שדה עפרון נאמר אל אברהם (בראשית 12 ט), לכן הקנתי כמו שהוא בתנחומא משפטים ובשם"ר שם: (עו) אמר ר' פרנך אמר ר' יוחנן, עיין לעיל משפטים הערה ע': (עז) ולא היה קונה לו עיר אחת בארץ ישראל, לעיל בפ' משפטים אות' א' כל מי שהיה קונה חוץ לארץ ולא היה קונה בארץ ישראל לא היה נקרא מלך, עיין שם בהערה ס"ט. וראיתי בערוך ערך אסיה ב' שהיה בשם ילמדנו שלח כל מלך שלא היה לו אסיה בארץ ישראל, לכן אין ספק במקום עיר אחת ז'ל אסיה, פ' אסיה ביוני טטסטט שדה, והערתו השמים המלה והלוי, "עיר אחת": (עח) פורפירורה [ז'ל פורפירה] בבליקון, מובא בערוך בשם ילמדנו פ' שלח, וכו' המאמר שלפנינו, ועיין לעיל פ' משפטים הערה ע"א מה שהעירותי שם: (עט) אלא שהיה מלך בבל וחסי בארץ ישראל, לעיל פ' משפטים

דיין לגסך (נמדרג טו ט), (פ) זש"ה לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלילים את מעשיך (קלמט טו), מדבר בשלמה (פא) בשעה שבנה בהמ"ק ושלל, מה עשה, עשה ז' ימים חנוכה, וחזר ועשה עוד ז' ימים של חג ושכחו לעשות יום הכפורים והיו מצירים, אמר ר' יצחק יצתה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך וגו': (פב) ד"א לך אכול בשמחה לחמך, מדבר בישראל בקרבנות שהיו מקריבים, ושתה בלב טוב יינך בנסכים, אמר להם הואיל והקב"ה מתרצה לכם בקרבנות, שנאמר ועשיתם אשה לה' עולה או זבח וגו':

[יח] (פג) ד"א כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו'. אמר ר' זכאי דשאב, אמרו ישראל רבש"ע בכל מקום אתה קורא אותה [ארץ כנען וכאן] ארץ מושבותיכם, אמר להם הקב"ה חייכם לאבותיכם נתתי אותה, לאברהם ליצחק וליעקב, (פד) לאברהם אמרתי ולורעך אתן את הארץ הזאת (בראשית כד ז), ליצחק אמרתי נוד בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי דך ולורעך אתן את כל הארצות האל וגו' (שס ט), וליעקב אמרתי הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולורעך (שס כח ג), והבן יורש את האב, (פה) לפיכך אמר אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם:

[יט] (פו) [ד"א כי תבואו אל ארץ מושבותיכם]. מה כתיב למעלה מן הענין פרשת המרגלים, ויעפילו לעלות אל ראש ההר (נמדרג יד מד), (פז) מהו ויעפילו הביאו אפילה, (פח) ויאפילו ישבו כולחם באפילה, (פט) למה וארון ברית ה' ומושה לא משו מקרב המחנה (ס), שלא עלו עמם, שנאמר לא משו מקרב המחנה, אמר משה כך אמר הקב"ה לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם (דברים ח מג), אמר להם משה עכשיו אמרתם אנה אנחנו עולים אחינו חמסו את לבבנו וגו' (שס טס כח), (צ) מהו חמסו,

הערות ותקונים

משפטים אות י' הגי' שהיה מלך בצל לוצם ושולס ביריחו ועיין צב"ד סוף פס"ה: (פ) זש"ה לך אכול בשמחה מדבר בשלמה, בעל מדרש צמ"ד העתיק כל ההוספה כמו שהעירוני לעיל אות א', והתחלת פ' י"ז (אות א' וי') העתיק מגוף התנחומא, ובסוף אות ב' מן ד"א לך אכול בשמחה מדבר בשלמה הוא מן ההוספה שהוספתי בסוף פ' שלח, ומן התחלת אות ה' הוא מגוף התנחומא, ועיין לעיל הערה קכ"ג קכ"ד: (פא) בשעה שבנה בית המקדש כו' ושכחו לעשות יום הכפורים, עיין צ"ד פל"ה אות ג' ובגמ' שבת דף ל' ט"א, ומ"ל דף ט' ט"א, וילקוט יהושע רמז ל"א וילקוט מ"א רמז קל"ג: (פב) ד"א מדבר בישראל, זה השמים בעל מדרש צמ"ד כי כבר מוזכר למעלה (באות ב') מגוף התנחומא: (פג) ד"א כי תבואו אמר ר' זכאי דשאב, הושתק צמדרש צמ"ד פ"א אות ג': (פד) לאברהם אמרתי וכו', והושתק המקראות שכתוב בהם שנתנו לאברהם וליצחק וליעקב, ובעל מדרש צמ"ד שס קר' בלשון, וככת' "ובלום מן המקרא" ולא הביא יותר: (פה) לפיכך אמר אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם, ר"ל כאלו כבר אמר להם יושבים בה מימי אבותיכם, שנתתי אותה להם ואתם יורשים אותה, ואחר סיום המאמר הזה נמצא צמדרש צמ"ד שס הוספה, "ולמה זכר כנען שנקראת הארץ על שמו, כיון ששמו ישראל באים פלה את המקום אמר הקב"ה אתה פליטה את המקום תקרא הארץ על שמו ואתן לך ארץ יפה כארץ ואיוו ו אפריקי": ופה יש לתקן פניה את המקום אמר הקב"ה אתה פליטה את המקום, וכן צמדרש דברים רבה פ"ה אות י"ד מה עשה הגרגשני פלה והלך לו מלפניהן ונתן לו הקב"ה ארץ יפה כאלו ו אפריקי. ועיין ירושלמי פ"ו דשביעית ג' דרישביעית פלה יהושע לארץ ישראל מי שרואה להפנות יפנה כו'. גרגשי פניה והאמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקי, עד בואו ולקחתיו אתכם אל ארץ כנען כו'. וכן בחוספתא שבת פ"ח רש"י אומר אין לך מתן יותר מן האמוריים, וכן מליו שהאמין צמקוס וגלו לאפריקי ונתן להם המקום ארץ יפה כאלו ו והיה ארץ ישראל נקראת על שמו, ועיין מה שהעיר בעל ערך מלין בערך אפריקא: (פו) ד"א מה כתיב למעלה, צמ"ד שס, ושם אין פירוד בין המאמר: (פז) מהו ויעפילו הביאו אפילה כו', לזה המאמר כוון רש"י בפרש"י על התורה (שלח יד מד), ויעפילו מדרש התנחומא מפרשו לשון אפל, הלבן חשיב שלל ברשות, וזה לקח מה ההוספה שלפניו. ואין ספק שצ"ל של התנחומא שהיה לפני רש"י ז"ל היה נמצא ג"כ ההוספה שהוא כמו שהוא בקובץ של רומי, וירידי הרב החכם גדול מהר"א צרלינער צובר לאברהם שס לעיר וז"ל, וכן צמקוס של ר"א צחור לר"ק הביא כן בשם התנחומא, וחשפתי ולא מלאתי בתנחומא שלפניו, אך עיין בת"י ותמלא כפירש", עכ"ל. וכאשר הוא לפניו תראה כי רש"י כוון בזה אל התנחומא: (פח) ויאפילו ישבו כולחם באפילה, דרש ויעפילו כמו ויאפילו, ובמדרש צמ"ד שס הלשון שכתוב הביאו אפילה על יושביה כולם באפילה ז"ל הביאו אפילה עליהם וישבו כולם באפילה: (פא) למה וכו', ר"ל מפני שהלכו ומשה שהלכו ויאלצו מהן אל משו מהמחנה, לכן נאמר כולם באפילה: (צ) מהו חמסו, מכאן עד אמרו רבותינו נשמע

(צא) המסיב את לבנו: ד"א המסו, ר' יהודה בר' סימון חלקו את לבבנו, (צב) לשון אליונוסמי אימיסו: (צג) ד"א המסו, אמרו רבותינו מיכן עישורו הרמונים ששנו רבותינו הרמונים משימסו: עם גדול ורם ממנו (דברים א כח), אמר להם (צד) מתחלה חלקתם אותה, ותקרבון אלי כולכם ותאמרו בשלחה אנשים לפנינו (עס עס כז), ובתיב ותרננו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים (עס עס כז), הקב"ה אומר להם אהבתי אתכם (מלאכי א ב), והן אומרים בשנאת ה' אותנו הוציאנו (דברים א כז), (צה) אמר ר' יומי בר' חנינא שונה אותה בשם ר' ישמעאל משל ההדיוט אומר מה בלבך על חבירך מה שבלבי עלי בשנאת ה' אותנו היו דורשים ואומרים תדע לך שהוא שונא אותנו, מלך בשר ודם שיש לו ב' בנים, ויש לו ב' שדות, (צו) אחת שקי, ואחת של בעל, למי שהמלך אוהב הוא נותן של שקי, ולאותו ששונא הוא נותן לו אותה של בעל, ארץ מצרים של שקי והיינו בתוכה, וארץ כנען של בעל, והוציאנו ממצרים [לתת לנו את ארץ כנען], אעפ"כ ותתגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלות ההרה, ויאמר ה' אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו (עס עס מה מנ), סבור הייתי לעלות אתכם, ועכשיו לא תעלו, ירידה היא לכם אינה עלייה לכם, אעפ"כ (צו) ותתגרו [איש] נעשיתם כולכם אגודה אחת, ותהינו לעלות ההרה (עס), מהו ותהינו לעלות ההרה, שהיו אומרים (צח) מטיפה למיפה נתמלא הדין, (צט) כתוב אחד אומר ותזידו (עס א מג), וכתוב אחר אוכר ותזידו (עס עס מה), מהו ותזידו, שהזידו (ק) על הניזותיו של הקב"ה:

[כ] ויצא האמורי היושב בחר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים (עס עס מג מד), מה הדבורה הזו כיון שהיא מכה לאדם מיד היא מתה, אף אתם כיון שהיה אחד מהם נוגע בכם מיד היתה נפשו יוצאה: כאשר תעשינה הדבורים, מה הדבורה פורחת, כך היו פורחים עליכם, לשעבר היו שומעים שמעכם ומתים, שנאמר שמעו עמים ורננו וגו' (שמות טו יד), עכשיו וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים וגו': ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם ולא האזין אליכם (דברים א מה), כביכול (קא) עשיתן מדת הדין כאילו אכזרי, ולא שמע ה' בקולכם וגו': ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם ויבואו ויירשו את הארץ וגו' (עס יא), ואם באתי לעשות עמהם משפט אינם נכנסים לארץ, אלא קום לך למסע לפני העם וגו', היו כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו': [כא] ועשיתם אשה לה' עולה או זבה וגו' (נצמד טו כג). אמר להם הקב"ה כל מי ששקריב לי קרבן בעולם הזה אינו מקריבו על חנם, אלא [אם] מקרבו

הערות ותקוני

במדרש צמ"ר: (צא) המסיב את לבנו, אין לה פתרון, ובודאי שחנן המלה: (צב) לשון אליונוסמי אימיסו, הכוונה במלה אליונוסמי שפת יון ἀλίουσμι ע"פ לניס' זו אות ד' ובהערה ל' לשון אלנסמי, וכן בירושלמי כוסה פ"א כ"א (דף כ"א ע"ב) קרו שמע אלנסחין: ומלת אימיסו ביוני טסמאך פ"ה חליו, וזה שדורש המסו מלשון יוני חלקו את לבבנו: (צג) ד"א המסו אמרו רבותינו מיכן עישורו הרמונים ששנו רבותינו הרמונים משימסו, במדרש צמ"ר מכאן שעירו הרמונים, פ"ה למדו מכאן שיעור אימתי שיתחייבו במעשר. וכאשר היה לפנינו ג"כ כוונה מיכן עישורו הרמונים פ"ה במשנה מעשרות פ"א משנה ב' שאלו מלחמתי הפירות חייבין במעשרות, ועל זה אמרו הרמונים חייבין במעשרות משימסו, ובירושלמי מעשרות פ"א ע"ב (דף מ"ח ע"ד) רחא הרמונים משימסו ר' יודה בר פוי בשם ר' יוסטע בן לוי משיכנסו מחלה, ר' יוסטע בטי ללחמ מן רבנן דלגודא רחא שמע לה אחינו המסו את לבבנו פלגון לבבנו: (צד) מתחלה חלקתם אותה, במדרש צמ"ר נוסף מתחלה חלקתם אותה ותקרבון אלי כולכם (דברים יא כב) נוסף, ותקרבון אלי כל ראשי שבטים (עס א כג) לרעה, וזה הוסיף מספרי, וכוונתו גם בראש' על הכתובה (דברים א כב) ותקרבון אלי כולכם בערבותיכם, ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטים וחקיעם ותאמרו בן הראש וגו', אותה קריבית היתה הונגה כו', אבל כאן ותקרבון אלי כולכם בערבותיכם, ילדים דוחפין את חקיעם וחקיעם דוחפין את הראשים: (צה) אמר ר' יומי בר חנינא שונה אותה בשם ר' ישמעאל, עד בשנאת ה' אותה, שמשם במדרש צמ"ר מן בשנאת ה' אותה א' עד בשנאת ה' אותה ב' (צו) אחת שקי ואחת של בעל, עיין לעיל בהוספה אות ה' ובהערה ל"ב: (צז) ותתגרו [איש] נעשיתם אגודה אחת, דורש מלת איש שנשעו כולם כאיש אחד: (צח) מטיפה למיפה נתמלא הדין, דורש ויהיו מלשון הין ומדה: (צט) כתוב אחד אומר ותזידו, וזהו על הניזותיו של הקב"ה, כתוב אחד אומר ותזידו, כסדר הכתובים בקרא: (ק) על הניזותיו של הקב"ה, במדרש צמ"ר על הניזותיו של הקב"ה, עיין מ"ב, והסדר ראה לבנים הניזותיו, וזהו כן בלחמ לפנינו צמ"ר: (קא) עשיתם מדת הדין כאילו אכזרי, עיין צמ"ב וצמ"ו מהסדרו במדרש צמ"ר ע"ס

מדרש הוספה לפרשת שלח תנחומא בוג

והוא ערב עלי, אף לעולם הבא הוא זכה לקרב ואני מקבלו והוא ערב עלי, שנאמר ועברה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם ובשנים קדמוניות (מלאכי ג ד):

חסלת הוספה לפרשת שלח

פרשת קרח

[א] ויקח קרח (במדבר טו ו). (א) זש"ה אח נפשע מקרית עוז ומדינים כבריה ארמון (משלי יח יט), אח נפשע (ב) זה קרח, שחלק כנגד משה, ומרד וירד מכבוד שהיה בידו, ואין נפשע אלא מרידה, שנאמר כלך מואב נפשע בי (מ"ג ג), ואומר אז תפשע לבנה (שם ח כב), (ג) ומדינים כבריה ארמון (שם), שחלק על הקב"ה ועל משה:

[ב] [ד"א] ויקח. (ד) אין ויקח אלא לשון משיכת דברים רבים, שמשך כל גדולי ישראל והסנהדראות אחריו, במשה כתיב ויקח משה ואהרן את האנשים האלה וגו' (במדבר טו יז), (ה) וכן כתיב קח את אהרן ואת בניו וגו' (שם כ כה), הוי ויקח קרח, שבדברים רבים משך לבם:

[ג] ויקח קרח. (ו) על [ידי] מה נחלק, על [ידי] אליצפן בן אחי אביו, שנעשה על משפחתו נשיא, שנאמר ונשיא בית אב למשפחת הקהתי אליצפן בן עוזיאל (שם ג ו), אמר קרח ארבעה אחים היו [אחי אבא], ובני קרח עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל (שמות יח), עמרם הבכור (ז) וזה אהרן בנו לכהונה גדולה, ומשה אחיו למלכות, ומי ראוי ליטול השניה, לא השני, ובני קרח עמרם ויצהר, ואני בנו של יצהר, הייתי ראוי להיות נשיא של משפחתי, והוא עשה בנו של עוזיאל, קטן של אחי אבא יהא גדול עלי, הרי אני חולק ומבטל כל דבריו כל מה שעשה, לפיכך היתה מחלוקת:

[ד] ויקח קרח. (ח) מה כתיב למעלה מן הענין, דבר אל בני ישראל [ואמרת אליהם] ועשו להם ציצית (במדבר טו נח), (ט) א"ל קרח למשה רבינו, משה מלית שכולה תכלת, (י) מהו שתהא פטורה מן הציצית, (יא) א"ל משה חייבת בציצית, א"ל קרח מלית שכולה תכלת אינה פוטרת עצמה, (יב) וארבעה חומין פוטרין אותה, בית שמלא

הערות ותקונים

(א) זש"ה אח נפשע. מוצא צילקוס ריש קרח בשם התנחומא, ומוצא במדרש במ"ד פ"ח אות א', ורש"י בריש קרח כתב פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא, ורוב דבריו שם לקוחים מן התנחומא: (ב) זה קרח, שהיה בן אחי אביו של משה וזהו אח, ועיין גם במדרש במ"ד פ"ח אות י"ד אח נפשע מקרית עוז זה קרח שפשע בחורה שהיא עו שנאמר ה' עו לעמו יתן ה' יצרך את עמו בשלום: (ג) ומדינים כבריה ארמון שחלק על הקב"ה ועל משה, כ"ה גם בכ"י רומי ובכ"י רח"ם, וצילקוס הגי' עשה דיעם [מדינים] עם משה והעלה הארץ צריחה בעדו. ובתנחומא הכדפס וכן הוא בכ"י ספרדי ומדינים כבריה ארמון מדינים ששעה כנגדו פסטים כבריה ארמון שחלק על משה ועל המקום [ובדפוסים הראשונים הגי' על משה ועל אהרן]. והמדפסים ממאטוכוב הוסיף באלמנט "ס"א שהעלתה הארץ צריחה בעדו". והה' כמו שהוא במדרש במ"ד, והוא ע"ד לשון הכתוב (וינה ג ז) לקצבי הרים ירדתי הארץ צריחה בעדי לעולם. ובעל אות אמת כתב על ג' התנחומא בדרש פ"ס הוא וצ"ל העלתה הארץ צריחה בעדו בלחמן, ואין ספק אללי שנוסף כך אח"כ אל המדרש: (ד) אין ויקח אלא לשון משיכה, מוצא במדרש במ"ד שם, ומוצא גם בדרש"י פ"ח: (ה) וכן כתיב קח את אהרן ואת בניו, בנדפס ובמדרש במ"ד נוסף אחר זה וכה"ל קחו עמכם דברים (הושע יד) וכן ותוקח האשה בית פטרה (צראשית יב): (ו) על מה נחלק, כ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ם ובנדפס ובמדרש במ"ד ומוצא גם בדרש"י פ"ח, וצילקוס קרח הוסיף פה מאמר אשר לפנינו להלן, אין ויקח אלא לשון פליגא שזכו לקחו שנאמר מה יקח לנך, על מה נחלק, ע"י אליצפן וכו': (ז) וזה אהרן בנו, כ"ה בכל הכתובי יד וכן צילקוס, ובנדפס הגי' וזה אהרן ובניו: (ח) מה כתיב למעלה, מוצא במדרש במ"ד שם אות ג': (ט) א"ל קרח למשה רבינו, בנדפס ובמדרש במ"ד קפץ קרח ואמר למשה. והמאמר נשנה בירושלמי סנהדרין פ"ה ה"א (דף כ"ז ע"ד) רב אמר קרח אפיקרסי היה, מה עשה עמד ועשה טלויות שכולן חכלת בו. ומוצא בסגנון אחר במדרש משלי פ"א ע"ס: (י) מהו שתהא פטורה מן הציצית, ובירושלמי מהו שתהא חייבת בציצית: (יא) א"ל משה חייבת בציצית, בירושלמי סיים דכתיב גדילים חנשה קר: (יב) וארבעה חומין פוטרין אותה, כתב המ"כ ד' חומין בכל ציטת חום אחד, עיין חום' מנחות דף ג"ה ע"א ד"ה התכלת, והסיוס היה ליתא בירושלמי. ורש"י בפרש"י עה"ל הביא וצ"ל אפשר מלית של מין אחר